

OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Mats Sander

J

H

S

www.hjalmarsonstiftelsen.se/

Jarl Hjalmarson Stiftelsen

bildades 1994 och har till uppgift att främja samverkan och europeisk utveckling på frihetens, demokratis och marknadsekonomins grund. Detta sker genom upplysning och information till politiska partier och organisationer om demokrati och europeisk integration.

De första åren koncentrerade Stiftelsen sin verksamhet främst till länder i närområdet: Estland, Lettland, Litauen, Polen och S:t Petersburg-området. Under senare år har verksamheten vidgats till att även omfatta Azerbajdjan, Ukraina, Vitryssland, Balkan, Turkiet, Afrika, Sri Lanka, Mongoliet och Latinamerika.

Verksamheten riktar sig i första hand till politiskt aktiva kvinnor, ungdomar och studenter, det vill säga de som inom några år kommer att inneha betydelsefulla politiska positioner i sina respektive länder. Arbetet finansieras i huvudsak av biståndsmyndigheten Sida som en del av det partianknutna bistånd som ska "bistå i utvecklingen av ett väl fungerande partiväsande i u-länder och länder i Central- och Östeuropa i syfte att främja ett representativt demokratiskt styrelseskick".

Hjalmarson Stiftelsen arbetar främst genom utbildning. Arbetet består av:

- organisationsuppbyggnad
- utbildning i kommunikation, kampanjarbete och mediaarbete
- utbildning i ideologi
- råd om hur man arbetar med politik i praktiken

Hjalmarson Stiftelsen är en moderaterna närstående organisation.

© 2008 Jarl Hjalmarson Stiftelsen

Tryckt av Jarl Hjalmarson Stiftelsen <www.hjalmarsonstiftelsen.se>

Omslag: Henric Wangel

Förord

Respekt för mänskliga rättigheter och demokrati är grunden för en civiliserad världsordning. På tjugo år har det skett stora framsteg. Demokratien har vuxit sig stark i Central- och Östeuropa samt Latinamerika. Även i Afrika och Asien har betydande framsteg gjorts. Hälften av jordens alla länder är nu fria demokratier där mänskliga rättigheter har starkt legalt skydd.

Fortfarande är dock en femtedel av världens länder hårdföra diktaturer och utvecklingen är inte längre entydigt positiv. Framsteg sker, men också bakslag. Vitryssland kallas Europas sista diktatur och i Ryssland går utvecklingen bakåt.

Europarådet, EU, NATO och OSSE främjar demokrati och mänskliga rättigheter i Europa. Andra regionala organisationer och FN har huvudansvaret på övriga kontinenter. Vår uppgift är att ständigt stärka de mekanismer som säkrar demokrati och mänskliga rättigheter, och att samarbeta med de goda krafter som arbetar i den riktningen.

Stockholm i september 2008

Göran Lenmarker,
ordförande i riksdagens utrikesutskott

Balkan som väckarklocka

Västeuropa såg på när de gamla gränserna på Balkan blev synliga efter kommunismens fall i Jugoslavien. Skärmytslingar mellan grannar eskalerade snabbt till våld och inbördeskrig. Engagemanget från grannländerna kom i de flesta fall allt för sent. Men händelseutvecklingen fungerade som en väckarklocka för att skapa alleuropeisk strävan efter frihet, fred, handel och respekt för mänskliga rättigheter.

Den politiska och ekonomiska utvecklingen på Balkan visar idag på positiva framsteg. Kroatien har kommit längst och kommer inom en snar framtid att stå på tröskeln till ett inträde i EU. Andra länder har en längre väg att gå. Jarl Hjalmarson Stiftelsen (JHS) arbetar aktivt, tillsammans med systerpartier i de respektive länderna, för att stärka de demokratiska partistrukturerna. Målet är att stärka dessa partiers övertygelse om värdet av demokrati, marknadsekonomi och mänskliga rättigheter. Med tanke på historiska och kulturella likheter i kombination med motsättningar mellan folkgrupper inriktas JHS arbete bland annat på samarbete över statsgränser. Länderna har mycket att lära av övriga Europa men också av varandra. Ett mål för JHS arbete är att stärka kvinnors och ungdomars ställning i den politiska processen; www.hjalmarsonstiftelsen.se.

Öppenhet att förändra världen

"Jag är övertygad om att en väl fungerande inre marknad kombinerad med extern öppenhet är nyckeln till jobb och tillväxt. Därför är det mycket glädjande att deklarationen understryker vikten av frihandel och öppenhet som ett medel för att uppnå tillväxt ..."

Statsminister Fredrik Reinfeldt i riksdagens EU-nämnd, december 2007

I globaliseringens tidevarv har fler och fler slutna och totalitära samhällen förvandlats till öppna och demokratiskt styrda nationer. Förändringarna är som mest påtagliga i Östeuropa efter dåvarande Sovjetunionens fall och i det reformerade politiska landskapet i Asien.

Demokratin har mognat och fördjupats i de redan tidigare demokratiska länderna i *Europa*, samtidigt som den spritts till en rad tidigare diktaturer. När Berlinmuren föll 1989 hade processen redan inletts som resulterade i att en av världens supermakter väsentligt försvagades och Warszawapakten upplöstes. Slutna samhällen öppnades med resultat att sambandet mellan ekonomisk tillväxt, demokrati och respekt för mänskliga rättigheter blev allt tydligare.

Förändringar i *Asien* har också bidragit till att möblera om på den politiska världskartan. Med början på 1960-talet har ett antal sydostasiatiska länder haft en enastående tillväxt i ekonomin och utvecklats från fattiga till välmående stater. Det gäller bland annat Taiwan, Malaysia, Sydkorea, Singapore och Indonesien. Det sistnämnda är världens största muslimska land – befolkningsmässigt. Indien som är världens största demokrati är också en framgångssaga, liksom Japan. Även i dessa länder har ett demokratiskt styre i kombination med öppen ekonomi, en fungerande rättsstat samt utbildning och upplysning åt de breda folklagren visat sig överläget alla former av totalitarism. Respekten för mänskliga rättigheter har varit en väsentlig ingrediens i detta recept för framgångsrikt samhällsbyggande.

Botswana är ett av få länder i *Afrika* som har varit politiskt stabilt och demokratiskt allt sedan självständigheten på 1960-talet. Här har kolonialismen inte på samma sätt som i många andra afrikanska stater resulterat i inre motsättningar med katastrofala följder. Och det finns andra afrikanska länder där demokrati är i sin linda. Ett av dessa är Tanzania där demokratisering och avreglering långsamt bidrar till att vända de ekonomiska kurvorna uppåt.

I *Latinamerika* är bilden annorlunda. Faktum är att för bara 30 år sedan var samtliga latinamerikanska länder diktaturer. Idag finns här en rad stater där frön till demokratiska styrelseskick börjat spira. Men det finns också de som går kräftgång, exempelvis Venezuela under Hugo Chavez ledning. Hans version av socialism präglas av korruption, maktkoncentration och intolerans gentemot oliktankande.

De starkaste och mest utvecklade demokratierna i Latinamerika är Chile och Costa Rica, trots en nedåtgående spiral under senare år i det sistnämnda landet. Dessa länder är jämförelsevis de mest ekonomiskt välmående i regionen. Respekten för mänskliga rättigheter är relativt sett god, framför allt i Chile.

Vägen till demokrati är sällan rak. Födslovåndorna innebär många gånger att två steg framåt följs av minst ett steg bakåt. Faktum är dessutom att i ett stort antal länder med demokratiskt styrelseskick är den underliggande samhällsstrukturen svag och ineffektiv. Korruption tillhör vardagen. Till detta ska läggas terrorism som är ett växande hot mot demokrati och frihet i såväl Väst som den muslimska världen.

Sett över en längre tid råder det dock ingen tvekan om att utvecklingen i världen gått framåt, både vad avser ekonomi och demokrati. År 1990 levde två av tio människor i en någorlunda fri ekonomi. Idag är motsvarande siffror nio av tio. Samtidigt ser vi ett tydligt samband mellan demokrati och en fungerande rättsstat samt ett ekonomiskt system med öppna internationella relationer och ökad respekt för mänskliga rättigheter.

Ryssland och Kina hör till gruppen av länder som försöker kombinera en mer marknadsorienterad ekonomi med politisk ofrihet. I båda länderna är bristen på respekt för mänskliga rättigheter i högsta grad påtaglig.

Efter glasnost och perestroika har man i Ryssland tillåtit tidigare maktstrukturer med förankring i säkerhetsapparaten att återta initiativet. Resultatet är en alltmer korrupt förvaltning, ett rättssystem med stora brister samt stora klyftor mellan fattiga och rika. Bristen på politisk pluralism och kringskurna massmedier väcker oro. Mord på bland andra underrättelseagenten Alexander Litvinenko i London och journalisten Anna Politkovskaja samt en växande organiserad brottlighet förstärker dessa farhågor. Illavarslande är också vad som händer längs det tidigare sovjetimperiets gräns i Centralasien. Här är utvecklingen inte alls lika positiv som i Östeuropa.

Öppenhet är både mål och medel för att skapa en rättvis och hållbar global utveckling där individen tillförsäkras den värdighet som det innebär att ha makt över sitt eget liv. Respekten för den enskilde i kombination med ett demokratiskt styre och utbildning ger människor möjlighet att förbättra sin egen situation. Detta är centralt för den enskilde men också för samhället i stort.

Öppenhet och samarbete är det globala samhällets styrka och utan tvekan det totalitära samhällets främsta fiende. Den som förtrycker vill förtrycka ifred, utan intervention från omvärlden. Öppenhet är också en förutsättning för att redan fungerande demokratier ska fördjupas. Men denna transparens måste kombineras med både tålmod och fasta principer om vad som är eftersträvänsvärt och acceptabelt på vägen dit:

- Det gäller att skapa ekonomiska relationer och samtidigt säkra fritt flöde av idéer och människor.
- Det rör sig om ett arbete för att skapa demokratiskt styre i kombination med en rättsstat – bådadera krävs som garanter för rättvisa.
- Det handlar om att involvera fler länder i olika former av globalt och regionalt samarbete. Att visa på fördelarna med samarbete framför fientlighet.
- Det är frågan om att utnyttja modern teknologi för att ge människor den information som krävs för att de ska kunna fatta egna val värda namnet.
- Det innebär att respekt för mänskliga rättigheter ska främjas genom krav på efterlevnad i EU-medlemskap och medlemskap i andra internationella organisationer. Men även i bilateralt samarbete. ■

Libyen stjälar vatten och välstånd

När klimatförändring diskuterats under senare år har brist på vatten hamnat i strålkastarljuset. Faktum är att över en miljard människor saknar tillgång till tillräckligt med rent dricksvatten. Rent vatten är en förutsättning för människors liv, arbete och hälsa. Omkring 1,8 miljoner barn under 5 år dör årligen på grund av smutsigt vatten, enligt UNDP:s rapport "Bortom bristen på vatten: Makt, fattigdom och den globala vattenkrisen."

Libyen är ett exempel på att frihandel, vatten och säkerhetspolitik kan komma i konflikt. Landet består till allra största delen av öken men har stora oljefyndigheter. I samband med oljeprospektering hittade man djupt liggande och mycket gamla vattenreserver, som kallades fossilt vatten. I början på 1990-talet påbörjades ett gigantiskt och mycket kostsamt projekt att pumpa upp det fossila vattnet. I dag motsvarar mängden uppumpat vatten Nilens flöde.

När vattnet är uppumpat används det bland annat för att bevattna odlingar av tomater och andra grönsaker. Eftersom man använt olja och gas för att först bygga upp pumpningssystemet och därefter frakta upp vattnet blir tomaterna många gånger dyrare än om man sålt oljan och köpt tomater från andra länder. När systemet byggdes hävdade Libyen att landets vattenförsörjning var långsiktigt löst. Med nuvarande takt bedöms vattentillgångarna räcka i maximalt 50 år. Bevattningen har dessutom skapat problem med saltskorpor i odlingsjorden när vattnet avdunstar i värmen.

Uppumpningen av det fossila vattnet har skapat andra gränsöverskridande problem. Grannländerna lider brist på vatten och hävdar att Libyen roffar åt sig av en gemensam naturresurs. Libyen anklagas för att använda rören för dolda militära förflyttningar (de grövsta vattenledningsrören är sju meter i diameter, de tunnaste rören är fyra meter). På så vis innebär bristen på frihandel med vatten och vattenberoende livsmedel att Libyens regim både stjälar vatten från sina grannar och välstånd från sin befolkning.

Moralisk rätt till mänskliga rättigheter

"Närhelst frihet och rätt separeras är, enligt min mening, båda hotade."

Edmund Burke, politiker och filosof 1729-1797

Mänskliga rättigheter har en överordnad funktion i förhållande till politiska, ekonomiska, kulturella och religiösa skillnader. Det är statens ansvar att skapa förutsättningar så att individen kan åtnjuta sina rättigheter och att rättigheterna respekteras av samhället. Samtidigt fungerar de mänskliga rättigheterna som en begränsning av statens makt över den enskilde.

I boken "Principles for a free society" skriver Nigel Ashford att en rättighet är en mänsklig rättighet först när följande tre kriterier uppfylls:

- 1) Rättigheter måste vara universell, dvs. gälla för alla människor i alla tider.
- 2) Rättigheten måste vara absolut, dvs. den kan inte begränsas med hänvisning till allmänt intresse eller kostnader. Endast när mänskliga rättigheter står i strid med andra mänskliga rättigheter kan dessa begränsas.
- 3) Rättigheten är omistlig, dvs. rättigheten kan inte bytas bort.

Redan på medeltiden började föreställningen växa fram att enskilda kunde tillskrivas överordnade moraliska rättigheter. Den brittiske filosofen John Locke (1632-1704) var den som först systematiserade alla människors naturliga rätt till liv, frihet och egendom. Han menade att det är statens uppgift att skydda individens frihet. Fullföljde staten inte detta åtagande så hade medborgarna rätt att avsätta de tyranniska härskarna. Lockes skrifter fick stort inflytande i samtiden. De bidrog till den moderna liberala rörelsens födelse och påverkade bland annat den franska revolutionen och den amerikanska självständighetskampen från Storbritannien. Thomas Jefferson inspirerades av John Locke när han författade den amerikanska självständighetsförklaringen. Här klargörs bland annat att alla människor har skapats

lika med okränkbara (oförytterliga) rättigheter. Jefferson fastslår rätten till liv, frihet och strävan efter lycka (life, liberty and the pursuit of happiness).

Under 1900-talet växte tankar fram att skapa ett internationellt samarbete om och regelverk för de som tidigare århundradens filosofer kallat naturliga rättigheter och som nu benämndes mänskliga rättigheter. Två företeelse framstår idag som vattendelare: dels Stalins ideologiskt betingade övergrepp mot den egna befolkningen, dels Hitlers förintelse av miljontals judar. Kommunismens och nationalsocialismens brott har lagts till listan över historiens absolut värsta brott mot mänskligheten – liksom de negativa konsekvenserna av kolonialism.

I denna anda grundades Förenta Nationerna (FN) efter Tredje rikets sammanbrott och fall. Ett av organisationens grundläggande mål var att skapa internationell samverkan för “befordran och främjande av aktning för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla utan åtskillnad med avseende på ras, kön, språk eller religion”.

Efter hand – och i bästa politiska välvilja får man förmoda – har de mänskliga rättigheterna genom en rad konventioner kommit att inkludera inte bara grundläggande rättigheter utan alltmer av ekonomiska och sociala rättigheter. Idag delas de mänskliga rättigheterna ofta in i tre grupper, varav endast den första gruppen kan sägas utgöra vad bland andra John Locke avsåg med naturliga rättigheter:

- Medborgerliga och politiska rättigheter: t.ex. rätt till yttrandefrihet, rösträtt och personlig säkerhet.
- Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter: t.ex. rätt till utbildning och arbete.
- Gemensamma rättigheter: exempelvis rätt till fred.

Även svenska staten använder sig av denna breda tolkning av mänskliga rättigheter: “De mänskliga rättigheterna täcker in många delar av en människas liv. De syftar till att alla människor ska få möjlighet att leva ett drägligt liv, och inkluderar därför regler om människors möjlighet att överleva, inbegripet föda och husrum, om människors rätt till sina innersta tankar och trosuppfattningar, om skydd för familjen, frihet från tortyr och slaveri, om rätt till utbildning, yttrandefrihet och att delta i landets styrelse.”

Vilka är då de grundläggande mänskliga rättigheterna?

Alla människor har rätt till liv. Det är odiskutabelt en mänsklig rättighet. Rät-

tigheten innebär att ingen har rätt att ta livet av någon annan – ingen enskild och ingen stat. I förlängningen betyder det också att den enskilde har rätt till sig egen kropp, sina tankar och sina handlingar, vilket innebär att rättigheten inkluderar förbud mot tortyr och alla former av misshandel. I artikel 3 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna sägs att “envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.” Enligt artikel 6 förbjuds stater att godtyckligt beröva människor deras liv. Europakonventionens artikel 2 innehåller liknande bestämmelser om rätten till liv. Här förklaras att ”Envars rätt till livet skall skyddas genom lag...”

Den frihet som John Locke och Thomas Jefferson avsåg innebär att människor ska få leva som de vill, dock med hänsyn tagen till sina medmänniskor. I FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna återfinns detta tänkesätt bland annat i artikel 13 där det sägs att ”var och en har rätt att fritt förflytta sig och välja bostadsort inom varje stats gränser”. I artikel 16 förklaras vidare att “äktenskap får endast ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke”. I artikel 5 i Europakonventionen från 1950 sägs att ”var och en har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen får berövas friheten utom ...” och så räknar man upp en rad fall då personen arresterats i enlighet med lagen. I artikel 6 slås det fast att “var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag.” I artikel 8 förklaras att “var och en har rätt till slydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.” Religionsfrihet, yttrandefrihet och mötesfrihet är andra grundläggande mänskliga rättigheter som ingår i både FN:s och Europarådets konventioner.

Viktigt att komma ihåg är att frihet att välja inte innebär att man måste välja mellan ett visst antal eller en mångfald av alternativ utan att den enskilde tillåts välja av vad som är givet i en bestämd situation. Men, säger någon, den som är hungrig bryr sig inte om att göra sin röst hörd i den demokratiska processen. Så är det med största sannolikhet. Men man måste då komma ihåg att andra kan använda sig av rättigheten och detta kan eventuellt gynna även den hungrige. Samtidigt ger friheten den hungrige fler alternativ till att mätta sig och sin familj. Dessutom så är alternativet – ofrihet – den sämsta av förutsättningar för att fler människor ska slippa gå hungriga.

John Locke definierade rätten till egendom som en naturlig rättighet. “Private property is the most important guarantee of freedom” har den tjeckiske ekonomen

och nobelpristagaren Friedrich Hayek förklarar. I Europakonventionen – ett tilläggsprotokoll från 1952 – sägs det om skydd av egendom bland annat att ”varje fysisk eller juridisk person skall ha rätt till respekt för sin egendom. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatser”. I FN-stadgan finns denna rätt inskriven i artikel 17 där det sägs dels att “var och en har rätt att äga egendom, både enskilt och tillsammans med andra”, dels att “ingen får godtyckligt frångå sin egendom”.

I EU:s stadga om de mänskliga rättigheterna förklaras att ”var och en har rätt till lagligen förvärvad egendom, att nyttja den, att förfoga över den och att testamentera bort den. Ingen får berövas sin egendom utom då samhällsnyttan kräver det, i de fall och under de förutsättningar som föreskrivs i lag och mot rättmätig ersättning för sin förlust i rätt tid. Nyttjandet av egendomen får regleras i lag om det är nödvändigt för allmänna samhällsintressen”. Rätten att äga är det fria samhällets grundval och en förutsättning för ekonomisk interaktion människor emellan, med andra ord handel.

För inte så många år sedan försvarade kommunistiska men även socialdemokratiska politiker förstärkt av produktionsmedlen. Ett vägval byggt på marxismens grunder som de socialistiska/kommunistiska experimenten runt om i världen av helt egen kraft har skjutit i sank. Utvecklingen i världen har utan undantag bevisat den privata äganderättens överlägsenhet jämfört med det kollektiva ägandet. Privat äganderätt ger individen en möjlighet att självständigt forma sitt eget liv och är förutsättningen för att individen ska kunna hävda sig gentemot staten. Äganderätten är både den materiella basen för människors liv och en förutsättning för detta.

Det konstitutionella stödet för äganderätt i Sverige är i vissa delar svagt. Det gäller skyddet mot inskränkningar i äganderätten som är svagare än skyddet för andra grundläggande fri- och rättigheter. Detta trots att tillämpningen av Europakonventionen och Europadomstolens domar under senare år har inneburit en förbättring för egendomsskyddet. I rapporten “Property Rights in Sweden: A Law and Economics Perspective” skriver professor Jonathan Macey, Cornell University i USA, som på uppdrag av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle studerat frågan, att ”grundlagsskyddet är i sig oklart vad gäller både när expropriation eller inskränkning av äganderätten kan ske och hur mycket ägaren ska kompenseras för sin förlust”. Han anser vidare att tillämpningen av grundlagen är oklar. ”En påtaglig brist är det s.k. uppenbarhetsrekvisitet, dvs. att domstolar kan pröva underlagsenligheten i lagar och förordningar endast om de uppenbart strider mot grundlagen. Det betyder att lagar

som strider mot grundlagen kan stiftas, så länge brottet inte är uppenbart.”

Förenklat kan man säga att artiklarna 1-21 i FN-konventionen begränsar statens/makthavarnas rätt över individen (*rätten från*) medan artiklarna 22-27 ger staten/makthavarna rätt att ingripa till förmån för vad man anser vara till den enskildes fördel (*rätten till*). Artiklarna kan också indelas ”ämnesvis”: artiklarna 3-11 rör respekt för liv, frihet, personlig säkerhet och domstolsrättigheter. Artiklarna 12-17 handlar om rättigheter i det civila samhället exempelvis familj och egendomsrätt. I artiklarna 18-21 regleras rättigheter inom politiken. Artiklarna 22-27 står för ekonomiska, kulturella och sociala rättigheter. De avslutande artiklarna 28-30 är av mer övergripande karaktär och handlar om plikter, etc.

Artiklarna 22 till 27 om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är vitt skild från de tidigare grundläggande rättigheterna. Artikel 24 nämns ofta som ett talande exempel på detta. Enligt denna så har “var och en rätt till vila och fritid, innefattande skäligen begränsning av arbetstiden samt regelbunden betald ledighet”. I artikel 25 förklaras vidare att “var och en har rätt till en levnadsstandard tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande, inklusive mat, kläder, bostad, hälsovård och nödvändiga sociala tjänster samt rätt till trygghet i händelse av arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, makas eller makes död, ålderdom eller annan förlust av försörjning under omständigheter utanför hans eller hennes kontroll”. Alla dessa rättigheter är förvisso eftersträvansvärda. Men är de verkligen grundläggande mänskliga rättigheter? Vem ska ställas till svars för brott mot dessa?

”Om man är drabbad gör det skillnad om man får stöd som en rättighet istället för som resultat av välgörenhet eller medlidande. Välgörenhet nedvärderar och skapar beroende” argumenterade Thomas Hammarberg, idag kommissionär för mänskliga rättigheter i Europarådet, i skriften ”Social rättvisa – tjugo frågor om mänskliga rättigheter” (2005). Tydligare kan det knappast sägas. Att de sociala rättigheterna är resultatet av och vars förverkligande förutsätter värderingar och politiska beslut. Här rör det sig med andra ord inte om att tillförsäkra den enskilde en frihetssfär, utan att ge individen något som politikerna beslutat att han eller hon skulle gynnas av.

Vissa av *rättigheterna till* kan också kritiseras därför att de är alltför obestämda och/eller orealistiska. Så ska utbildningen enligt artikel 26 ”syfta till att utveckla personligheten till fullo och till att stärka respekten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna”. Vad innebär ”till fullo”? Och vem avgör när en individ utvecklat sin personlighet till fullo?

En alltför frikostig utvidgning av begreppet mänskliga rättigheter är inte bara tveksamt ur ett ideologiskt och politisk-praktiskt perspektiv utan riskerar också att urholka betydelsen och acceptansen av dessa rättigheter. Den fråga som bör ställas är ifall tilltro till och efterlevnad av de mänskliga rättigheterna ökar om definitionen av dessa renodlas? Inte minst med tanke på att mänskliga rättigheter allt oftare motiverar humanitära men även militära interventioner krävs en definition av vad som rättfärdigar det internationella samfundets ställningstagande för det ena och emot det andra. Att definiera mänskliga rättigheter ur detta perspektiv skulle i praktiken innebära att politiskt eftersträvansvärda men inte grundläggande rättigheter utmönstrades – alternativt att rättigheter delas upp på olika nivåer.

Det är viktigt att komma ihåg att de mänskliga rättigheterna så som de finns nedskrivna i bland annat FN-konventionen inte är minsta gemensamma nämnare för världssamfundets samvete utan resultat av politiska kompromisser – inte minst av en maktkamp i det kalla krigets skugga. Ledare och länder har givit och tagit. Detta framgår med all önskvärd tydlighet av den generella tolkningen, som även den svenska staten erkänner sig till, att de mänskliga rättigheterna är “odelbara”, det vill säga att de är beroende av varandra och att det inte finns någon inbördes rangordning. Med tanke på det vitt skilda innehållet i FN-konventionens 30 artiklar är detta ett orimligt antagande. Exempelvis så kan rätten till liv aldrig likställas med rätten till semester!

Frågor som blivit allt hetare på den globala arenan för mänskliga rättigheter är klimatförändring och miljö. Dessa är förvisso inte grundläggande mänskliga rättigheter i ett klassiskt perspektiv men väl förutsättningar för dessa. Målet för hållbar utveckling är att resurser ska användas på ett sätt som är långsiktigt effektivt och därigenom säkerställer kommande generationers behov.

Välfärd och ekonomisk tillväxt är beroende av en miljömässigt hållbar utveckling. Samtidigt vet vi att när demokrati och mänskliga rättigheter sätts ur spel minskar möjligheterna drastiskt att klokt lösa de långsiktiga miljöproblemen. Tillgång till rent vatten är en central miljöfråga som uppmärksammats allt sedan 1970-talet. Vattenbrist förutspås bli en framtida konflikthärd. I UNDP:s (United Nations Development Programme) årsrapport för 2007/08 utnämndes klimatförändringen till 2000-talets viktigaste fråga för mänskligheten. “Failure to respond to that challenge will stall and then reverse international efforts to reduce poverty” skriver UNDP. Faktum är att åtgärder för att påverka klimatförändringen i positiv riktning försvaras i länder med demokratiunderskott. ■

En solskenshistoria

Demokratiuppbyggnaden i Estland på 1990-talet, efter sovjetockupationen och självständigheten 1991, var ett pilotfall för den nybildade Jarl Hjalmarson Stift-

elsen (JHS). Här prövades vilket resultatet blir av ett stöd som helt bygger på kunskapsöverföring och nätverksbyggande mellan partier i olika länder.

Samarbete etablerades med det liberal-konservativa partiet Pro Patria Union (PPU). Från början inrymdes partiets ungdomsverksamhet i samarbetet. Senare tillkom kvinnoförbundet.

Till att börja med inriktades stödet på att sprida kunskap om politiskt basarbete samt organisationsuppbyggnad. Därefter tillkom utbildning i kampanjplanering och kampanjteknik, demokratins och marknadsekonomins idéer, nätverksbyggande och rådgivning i mediefrågor samt regeringsarbete. JHS öppnade också dörrar för Pro Patria Union att delta i ett europeiskt sammanhang – i European Democrat Union (EDU) och European People's Party (EPP). Högt upp på dagordningen stod medlemskap i EU och Nato.

Från början träffade de estniska politikerna representanter för de svenska moderaterna. Man fick tillfälle att utbyta erfarenheter och tankar. Efter hand har JHS ordnat besök i Sverige och Europa för politiskt aktiva. Man har utbildat estniska PPU-aktiva som i sin tur ska utbilda partiets medlemmar. JHS har även startat en sommarskola för studenter från Baltikum och en akademi för kvinnliga politiker.

Med facit i handen kan man konstatera att idén som JHS hade om utbildning och nätverk i demokratiseringens tjänst gav bästa tänkbara resultat: Estland är idag en demokrati och sedan 2005 fullvärdig medlem i EU. Pro Patria Union är medlem i EPP och driver egna demokratistödprojekt i de tidigare Sovjetrepublikerna.

En svensk tiger inte

“Att slå sig till ro och hoppas att någon annan ska ställa saker till rätta är som att mata krokodilen – i hopp om att den sparar dig till sist. Men förr eller senare äter den ändå upp dig!”

Ronald Reagan, amerikansk president 1981-1989

Sverige har ett sedan länge genuint engagemang för att främja demokrati och mänskliga rättigheter. Målet är att fler länders politiska ledare ska inse att mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatsprincipen är varandras ömsesidiga förutsättningar. Under lång tid har svenska makthavare använt sig av de arenor som finns för att mänskliga rättigheter ska hamna högt upp på listan över globalt prioriterade frågor. Ett sentida exempel är statminister Fredrik Reinfeldt som under ett statsbesök i Kina offentliggjorde svenskt finansiellt stöd för inrättande av en gästprofessur i mänskliga rättigheter i Kina. En symbolhandling som i kombination med diplomati på andra plan förhoppningsvis kan bidra till att steg för steg stävja Kinas övertramp på området.

Vid FN:s toppmöte 2005 slogs det fast att det finns direkt samband mellan säkerhet, utveckling och mänskliga rättigheter. Världens ledare enades om staters skyldighet att skydda sin befolkning mot folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskliga rättigheter. Samtidigt var man positiv till att det är världssamfundets ansvar att ingripa när en stat inte vill eller förmår leva upp till denna skyldighet. Det senare handlar i princip alltid om mycket allvarliga brott, exempelvis folkmord eller när en regim inte kan skydda sina egen befolkning. Likväl är det kontroversiellt när och hur världssamfundet har mandat att ingripa.

Som nämndes i förra kapitlet innebär en otillbörlig utvidgning av begreppet mänskliga rättigheter en risk för att betydelsen och acceptansen av grundläggande mänskliga rättigheter urholkas. En definition av grundläggande rättigheter är nödvändig inte minst med tanke på att FN:s resolutioner, men även regionala ställningstaganden, ofta felaktigt anses innebära intrång i interna nationella angelägenheter. Det finns de som menar att i första hand Väst använder mänskliga rättigheter som

ursäkt för att anklaga och angripa andra länder – under förevändningen att dessa brister i efterlevnaden av mänskliga rättigheter.

En paradox är att båda sidor anser sig tolka mänskliga rättigheter på ett rättvisande sätt. Samtidigt som land A – som säger sig respektera alla grundläggande rättigheter - anser sig ha rätt att påpeka brott mot mänskliga rättigheter i land B så förklarar land B att land A bryter mot mänskliga rättigheter genom att i yttrandefrihetens namn tillåta åsikter som är kränkande för (vissa grupper i) land B. De så kallade Muhammedkarikatyrerna i Danmark och rondellhundarna i Sverige är närliggande exempel på hur svårt men samtidigt nödvändigt det är att skapa en precis definition av mänskliga rättigheter. Och att hålla fast vid dessa. Tolkningstvisten bottnar i skillnad i historia, kultur, tradition, religion, etc. Grundläggande är respekten för andra människors åsikter, även om man inte håller med.

“Ingen lag eller förordning är mäktigare än förståelsen” förklarade den grekiske filosofen Platon. Detta är förvisso sant. Med dagens luddiga begrepp om vad mänskliga rättigheter omfattar är det risk för att svenskar skriver andra på näsan när vi i all välvilja applåderar den Västerländska tolkningen av mänskliga rättigheter. Det synsätt som vi trots allt måste vara medvetna om att vi lagt oss till med efter flera hundra års resa från fattigdom och social ojämlikhet via industrialisering till dagens teknik- och tjänstedrivna samhälle. Ett samhälle som är jämförelsevis bra på att respektera mänskliga rättigheter men som kanske alltför lätt glömmar bort mödorna som funnits längs vägen dit. “Respekten för mänskliga rättigheter börjar hemma” förklarar den Österrikiska EU-kommissionären Benita Ferrero-Waldner. Man kan bara hålla med henne.

Det händer inte sällan att länder med demokratiskt styrelseskick bryter mot mänskliga rättigheter. Skillnaden mot när så sker i slutna samhällen är att brotten uppmärksammas, diskuteras och förhoppningsvis rättas till. I arbetet med mänskliga rättigheter är det viktigt att föregå gott med exempel.

Sedan 1995 är den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) svensk lag. I regeringsformen anges numera att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen. Men Sverige går inte heller fritt vad gäller anmälningar och domar i Europadomstolen. Av sju domar mot Sverige under 2007 var flera fällande. I majoriteten av fallen åberopade Europadomstolen ”att Sverige kränkt klagandes rätt till rättegång inom skäligen tid”. En över-

trädelse som rimmar mycket illa med förhållanden som bör gälla i en rättsstat.

Regeringens och riksdagens arbete bidrar till att främja respekten för mänskliga rättigheter i olika instanser och ur många olika synvinklar – nationellt och internationellt. Svenska domstolar garanterar att svenska lagar efterlevs. På det överstatliga planet är det dels EU och EU-domstolen, Europarådet och Europadomstolen samt FN och dess råd för mänskliga rättigheter samt kommittén för mänskliga rättigheter men även den internationella brottmålsdomstolen ICC som tar sig an klagomål från enskilda och som övervakar hur mänskliga rättigheter efterlevs. På det lokala planet spelar frivilligorganisationer som Röda Korset, med flera en viktig roll. Det samma gäller politiska partier.

Frivilligorganisationer spelar en viktig roll både vad gäller att uppmärksamma brott och att påverka regelverk. En styrka hos dessa organisationer är att de står fria från regeringar. Med frivilligorganisationer (non-governmental organization, NGO) avser exempelvis Nordiska rådet “civilt samhällseliga, folkligt förankrade, icke-vinstdrivande organisationer som inte är ägda eller styrda av myndigheter eller företag och som har en öppen och demokratisk struktur”. Den information som sådana organisationer förmedlar om hur det ser ut i olika länder är ofta mycket trovärdig.

För svensk del är ombudsmannainstitutet en grundläggande del i arbetet för att främja respekten för mänskliga rättigheter. En idé som för övrigt med stor framgång har exporterats till en rad länder runt om i världen. Enligt den internationella ombudsmannaorganisationen International Ombudsman Institute fanns det i början av 1980-talet cirka 20 ombudsmän på nationell nivå. Idag är den siffran drygt sex gånger högre. Det finns sedan 1995 en europeisk ombudsman som undersöker klagomål om administrativa missförhållanden inom EU. Det svenska justitieombudsmannaämbetet – som anses var ursprunget till ombudsmannarörelsen - infördes redan 1809 för att övervaka att domstolar och andra myndigheter och tjänstemän vid myndigheter följer lagar och andra författningar. Idag är det JO tillsammans med barnombudsmannen, jämställdhetsombudsmannen och diskrimineringsombudsmannen som bevakar hur de mänskliga rättigheterna respekteras. ■

Human Development Index

Human Development Index (HDI) är ett index som mäter levnadsförhållanden i världens länder. Man tar pulsen på tre områden, nämligen vad gäller hälsa, utbildning och levnadsstandard, förklarar FN:s biståndsorgan UNDP som varje år sedan 1990 publicerar HDI; <http://hdr.undp.org>.

Hälsotillståndet i en nation representeras av den förväntade livslängden. Utbildningsnivån beräknas genom att man kombinerar siffrorna för läskunnighet bland vuxna och andelen elever som är inskrivna i skolsystemet. GDP (gross domestic product/bruttonationalprodukt) per person används för att beskriva levnadsstandarden i ett land.

Human Development Index skapades av den pakistanske ekonomen Mahbub ul Haq. HDI är inte oomstritt. Kritikerna menar bland annat att uppgiftslämnarna kan ”justera” siffror till sin egen fördel.

HDI anges på en skala från 0 till 1. År 2007/08 toppade Island listan med 0,968. Längst ner återfanns Sierra Leone med 0,336. Enligt HDI för 2007/08 så låg följande länder bäst respektive sämst till:

1. Island	163. Benin
2. Norge	164. Malawi
3. Australien	165. Zambia
4. Kanada	166. Elfenbenskusten
5. Irland	167. Burundi
6. Sverige	168. Demokratiska Republiken Kongo
7. Schweiz	169. Etiopien
8. Japan	170. Tchad
9. Nederländerna	171. Centralafrikanska republiken
10. Frankrike	172. Moçambique
11. Finland	173. Mali
12. USA	174. Nigeria
13. Spanien	175. Guinea-Bissau
14. Danmark	176. Burkina Faso
15. Österrike	177. Sierra Leone

.....

Europa som föredöme

”Inom EU verkar Sverige för att mänskliga rättigheter mer effektivt ska genomsyra EU:s yttre förbindelser och verksamhet vilket bl.a. har resulterat i antagandet av ett självständigt instrument för att finansiera enskilda organisationers arbete med demokrati och mänskliga rättigheter i tredje land.”

Regeringsproposition 2007/08:89

Europeiska Unionen (EU) och Europarådet har spelat en avgörande roll för att skapa respekt för mänskliga rättigheter i Europa men också i ett globalt perspektiv. Europakonventionen var en förebild för Organisationen av amerikanska stater (OAS) och dess konvention om de mänskliga rättigheterna som tillkom 1969 och för Afrikanska Enhetsorganisationen (OAU) och dess stadga om mänskliga rättigheter från 1981. Inom Europa är det främst utvidgningen av cirkeln med EU-medlemmar som bidragit till växande respekt för de mänskliga rättigheterna eftersom det är ett krav för att upptas i medlemskretsen. Resultatet är att gransämjan förbättrats och handeln utvecklats. Tillväxten är stark och den gemensamma valutan har visat sig klara prövningar. EU påverkar också länder till att respektera individens grundläggande rättigheter genom diplomati, opinionsbildning, bistånd och fredsarbete.

Den kontinuerliga utvidgningen av EU:s medlemskrets kräver stort engagemang från både EU-institutionerna och medlemsstaterna. Det finns de som vill stävja denna utveckling och begränsa fortsatt utvidgning. För att motverka att EU sluter sig inom sig självt är det centralt att utvidgningen fortlöpande fortsätter. Skeptikerna anför ofta ekonomiska argument mot en fortsatt utvidgning. De menar att det handlar om att bekosta någon annans välfärd. Vad de inte insett – bortsett från att resonemanget är ekonomiskt kortsiktigt – är att det i slutändan inte är en ekonomisk fråga. Det är en säkerhetspolitisk fråga. En kort tillbakablick räcker för att förstå vikten av att EU-kretsen växer.

EU:s historia har hittills handlat om att flera länder ska kunna bli medlemmar. Kol- och Stålunionen grundades av några få länder. Därefter har EU växt till dagens omfattande samarbete. Utvidgningen har inneburit ett fördjupat samarbete som bidragit till ökad stabilitet och välfärd. Sett ur dagens perspektiv kan man konstatera att det inte finns ett mer framgångsrikt freds- och säkerhetsprojekt än enandet av Europas länder i en union!

Länder som aspirerar på EU-medlemskap måste uppfylla de grundläggande principerna om respekt för de mänskliga rättigheterna, om öppenhet och god samhällsstyrning. Turkiet är ett exempel på att denna strategi fungerar. Men det krävs tålamod och oförtruten hjälp genom tydliga krav, utan att för den skull vänder dem och andra stater ryggen. Stängs dörren till EU finns det risk att extrem nationalism i alla dess olika former blir ledstjärna i dessa länder. Därmed ökar konfliktrisken avsevärt. En extrem nationalism gagnar inte en fredlig utveckling, det visar utvecklingen i exempelvis Sydosteuropa.

Lissabonfördraget från 2007 slår fast att främjandet av de mänskliga rättigheterna ska vara en huvuduppgift i unionens yttre förbindelser. Och EU:s ambitioner stannar inte vid Europas gränser. Organisationen har exempelvis genom skapandet av Barcelonaprocessen visat vilja att vara med och utveckla regionen kring Medelhavet. Medelhavsunionen är en förstärkning av Barcelonaprocessen, och består av EU:s medlemsstater, kommissionen samt Mauretanien, Marocko, Algeriet, Tunisien, Libyen, Egypten, Jordan, det palestinska självstyrelseområdet, Israel, Libanon, Syrien, Turkiet, Albanien, Kroatien, Bosnien Hercegovina, Montenegro och Monaco. Målet att skapa ett frihandelsområde 2010 är en stark drivkraft för länderna vid Medelhavets södra och östra stränder. Men Barcelonaprocessen är relativt ung och har ännu inte fått fasta konturer. Den startades 1995 och dess parlamentariska dimension har pågått sedan 2004. Frågor som lyfts fram på ministernivå handlar ofta om överenskommelser att stärka respekten för mänskliga rättigheter och demokrati i utbyte mot samarbetsavtal. På det parlamentariska planet används kulturell dialog som ett generellt verktyg.

Inom ramen för mänskliga rättigheter kan nämnas att den parlamentariska församlingen för Europa-Medelhavsområdet (kallad EMPA som är en mötesplats för parlamentariker mellan EU-länderna och Marocko, Algeriet, Tunisien, Egypten, Israel, Jordanien, Syrien, Libanon, Turkiet och Palestinska myndigheten) skapat ett särskilt utskott för kvinnans rättigheter. Migrationsfrågan är ständigt närvarande i diskussionerna om Medelhavsområdet liksom situationen i Mellanöstern. Energi

och miljö tillhör de senast tillkomna områdena. En miljöplan för regionen har antagits - ”Horizon 2020”. En central fråga är lika rätt till utbildning och tillträde till arbetsmarknad. Ett Medelhavsuniversitet, Euro-Mediterranean University (EMUNI) har skapats.

EU:s utvidgningar har inneburit demokratiutveckling i de länder som omfattats. Minoritetsskydd och de mänskliga rättigheterna har förstärkts. Rumäniens och Bulgariens medlemskap är exempel på länderna där medlemsambitionerna haft en positiv inverkan i stort – dock inte på korruptionen som av allt att döma har ökat. Genom en nödvändig reformering av samhället håller man dock förhoppningsvis på att finna sin naturliga plats i den europeiska familjen.

EU uppfattas ofta som en tungrodd och långt ifrån transparent organisation. De utdragna beslutsprocesserna är resultatet av viljan att skapa balans mellan övernationella och nationella maktcentra – med tonvikt på de senare. Likväl arbetar EU för att öppna upp organisationen. Ett steg i rätt riktning är Europaparlamentets ökade betydelse. Efter propåer från Sverige har EU även börjat bli öppnare i samklang med offentlighetsprincipen.

EU:s 27 medlemsstater har alla undertecknat Europakonventionen och är medlemmar av Europarådet. Men EU har också skapat en organisatorisk struktur som borgar för kontinuitet i arbetet för de mänskliga rättigheterna. 1 mars 2007 inrättades Europeiska Unionens Byrå för Grundläggande Rättigheter. Byråns styrelse består av ”oberoende personer från medlemsstaterna och från Europarådet”. Byrån ska bland annat bistå med sakkunskap i fråga om grundläggande rättigheter i samband med genomförandet av EU-lagstiftning. En förhoppning är att man genom byrån ska undvika dubbelarbete i EU och Europarådet. Samtidigt fick en Hög Representant för mänskliga rättigheter högre status och därmed större inflytande inom hela EU-organisationen.

EU-byrån för mänskliga rättigheter ska samarbeta med Europarådet, Organisationen för Säkerhet och Samarbeta i Europa (OSSE), FN och andra internationella organisationer som arbetar för de grundläggande rättigheterna. Byrån är öppen för länder som kandiderar för anslutning till unionen och för länder som EU har ingått stabiliserings- och associeringsavtal med.

Ett nytt EU-instrument för demokrati och mänskliga rättigheter (EIDHR) sjösattes också 2007. Insatserna är i huvudsak inriktade på “partnerskap med det civila

samhället och internationella organisationer som arbetar för skydd och främjande av mänskliga rättigheter, demokrati, rättvisa och rättsstatsprincipen”. EU:s omfattande valövervakning – ett viktigt verktyg för att stärka demokratiska processer utanför EU-kretsen – faller under EIDHR:s verksamhet.

Europaparlamentet har under senare år blivit en allt viktigare röst för frågor om mänskliga rättigheter och demokrati. Parlamentet utarbetar, genomför och utvärderar politiska satsningar på människorättsområdet bland annat genom resolutioner, rapporter och uppdrag i tredjeländer. En central aspekt av Europaparlamentets verksamhet är resolutioner om särskilda överträdelser av mänskliga rättigheter i specifika länder och framför allt om enskilda fall som behandlas under de månatliga debatterna i plenum. Bland enskilda fall som tagits upp är situationen för politiska fångar, samvetsfångar, journalister, fackföreningsmedlemmar och människorättsförsvarare som hålls fängslade, trakasseras eller hotas. Europaparlamentet uppmärksammar varje år mänskliga rättigheter genom att dela ut Sacharovpriset för tankefrihet.

Om EU-medborgare vill klaga kan de vända sig till den europeiska ombudsmannen eller Europaparlamentets utskott för framställningar. Ombudsmannen tar hand om klagomål om verksamheten vid EU:s organ, medan utskottet för framställningar behandlar medlemsstaters brott mot sina förpliktelser enligt fördragen. Vad gäller övervakningen av hur de mänskliga rättigheterna respekteras i medlemsländerna så ligger det ansvaret inte inom EU utan på Europarådet i Strasbourg. Trots detta har EU stor påverkan på efterlevnaden av mänskliga rättigheter genom att dels föregå med gott exempel, dels genom att locka med ekonomiskt positiva villkor i form av handelsvillkor och eventuellt medlemskap i unionen. Inom ramen för EU:s preferenssystem kan länder som antar vissa konventioner, bland annat om mänskliga rättigheter, få tullsänkning. Mauritius är ett exempel på ett land där ekonomin fått ett uppsving efter att tullsänkningar införts vid handel med EU. Situationen för de mänskliga rättigheterna på Mauritius är överlag god och det samma kan sägas om levnadsstandarden.

Allt sedan mitten av 1990-talet har en “människorätts-klausul” inkluderats i alla EU:s överenskommelser med tredjeländ. Enligt klausulen krävs respekt för mänskliga rättigheter och demokrati. Så är respekten för mänskliga rättigheter en grundpelare i Cotonou-avtalet mellan EU och länderna i Afrika, Västindien och Stilla havet. Enligt detta och andra avtal kan brott mot de mänskliga rättigheterna leda till åtgärder från ena partens sida. Så skedde exempelvis år 2002 då EU till stor del

suspenderade sitt utvecklings-samarbete med Zimbabwe. Uzbekistan har också fått känna av EU:s kalla hand. Åtgärder som EU kan vidta är allt från att vägra visum för landets ledare till att frysa ekonomiska tillgångar. Målet är dock att överenskom-melser med EU ska fungera som morötter inte som piskor.

EU:s krav på avskaffande av dödsstraffet är ett bra exempel på vad som brukar kallas EU:s soft-power, det vill säga att locka med allahanda fördelar istället för att hota med repressalier. Europeiska unionen verkar för “ett allmänt avskaffande av dödsstraffet, och särskilt att dödsstraffet ska verkställas i enlighet med minimi-normerna i de länder där det fortfarande finns”. 1998 beslutade EU:s medlemsländer att intensifiera kampen mot dödsstraff. Vid denna tidpunkt hade flertalet medlemsländer avskaffat dödsstraffet, eller så tillämpades inte straffet. Sedan dess har alla länder i unionen ratificerat det protokoll till Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter som rör avskaffande av dödsstraffet och de länder som vill bli medlemmar i EU måste först avskaffa dödsstraffet. EU arbetar i FN för att få till stånd beslut om ett moratorium för avrättningar. Målet är att dödsstraffet helt ska avskaffas.

Samverkan inom ramen för EU, men även Europarådet, bidrar till att Europas röst är stark även i globala sammanhang. EU intar en framträdande roll i arbetet med mänskliga rättigheter både i FN och i andra multilaterala organisationer.

Europarådet

Europarådet bildades 1949 av bland annat Sverige för “att värna om de mänskliga rättigheterna, demokratisk mångfald och rättsstatens principer” – vilket kan jämföras med EU som skapades för att främja ekonomiskt samarbete. Det var insikten om att Europa efter andra världskriget behövde försoning och samarbete för att värna demokrati, respekt för de mänskliga rättigheterna och rättsstatens principer som låg till grund för Europarådet. Idag har rådet 47 medlemsländer. Alla Europas stater förutom Vitryssland är medlemmar; www.coe.int. Europarådet har en Europakonvention – med en rättighetslista som är mer begränsad än FN:s artiklar och konventioner om mänskliga rättigheter. I Europakonventionen läggs tonvikten på medborgerliga rättigheter. Europarådet har också en kommissionär för mänskliga rättigheter.

Europarådets mest betydelsefulla institution är Europadomstolen för mänskliga rättigheter. Hit kan medborgare i medlemsländerna vända sig när de anser att det egna landets rättsväsende inte skyddat de mänskliga rättigheterna, så som de återges i Europakonventionen. Domstolen har dock problem med alltför många obehandlade

mål. Antalet anmälningar överstiger vida tilldelade resurser – både organisatoriskt och finansiellt. Och ändå har domstolen inom gällande ramar lyckats öka antalet domar från 56 stycken år 1995 till drygt 1500 år 2007. Vid slutet av 2007 stod dock närmare 80 000 fall på väntelistan färdiga för behandling i domstolen.

En fjärdedel av alla anmälningar rör förhållanden i Ryssland. Därefter kommer Turkiet som 2007 svarade för 12 procent av alla ärenden, Rumänien 10 procent och Ukraina 7 procent. Ser man till fällande domar kommer Turkiet på första plats, Ryssland på andra -följt av Ukraina, Polen och Rumänien som dock har betydligt färre än de två förstnämnda. För Ryssland var 175 domar fällande av 192 behandlade och för Turkiet 319 fällande domar av 331 behandlade fall.

Europarådets medlemmar är medvetna om problemen i Europadomstolen. Ett rationaliseringsförslag har förhandlats fram som bland annat innebär att en enda domare istället för dagens tre skulle behövas för att fatta beslut om ett ärende ska tas upp av domstolen eller ej. Detta är centralt eftersom endast cirka 5 procent av alla anmälningar leder till åtal. Sverige ratificerade nyordningen redan 2005 och så har också alla övriga medlemsländer gjort, utom Ryssland. Att detta från rysk sida är en politisk manifestation råder det knappast någon tvekan om. Den ryska ledningen ser inte med blida ögon på ett antal tillfällen då domstolen utfärdat fällande domar mot Ryssland, bland annat beträffande konflikten i Tjetjenien.

Det ökade antalet anmälningar till Europadomstolen är självfallet glädjande i så motto att kunskapen om domstolens existens och kompetens har spritts till fler medborgare i medlemsstaterna – och medlemstaterna har dessutom blivit fler. Men frågan är hur problemen ska lösas ifall Ryssland vare sig går med på att reformera domstolen eller att på hemmaplan i högre utsträckning respektera mänskliga rättigheter vilket skulle innebära att antalet anmälningar mot landet drastiskt reducerades.

Förbättras inte förhållandena i Europadomstolen är risken uppenbar att domstolens auktoritet naggas i kanten. Något som både Europa och de mänskliga rättigheterna blir lidande av.

Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa

OSSE – Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSCE på engelska) är det enda säkerhetspolitiska samarbetsorgan i Europa där alla europeiska stater, liksom USA, Kanada och länderna i Centralasien, deltar på lika villkor. I början av

1970-talet bildades ett forum för pågående politiska förhandlingar mellan Öst och Väst, kallat ESK (Europeiska säkerhetskonferensen). ESK fick 1993 ställning som regional organisation i FN enligt FN-stadgans kapitel VIII. 1995 bytte ESK namn till OSSE med säte i Wien. OSSE är idag en organisation med fokus på konfliktförebyggande, krishantering och demokratiutveckling i fält. Den svenska regeringen prioriterar arbete inom OSSE:s mänskliga dimension, det vill säga "mänskliga rättigheter och demokratifrågor i vid bemärkelse och valövervakning i synnerhet".

OSSE:s kontor för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter (ODIHR) inrättades 1992 för att bland annat främja demokratiska val samt att bistå OSSE:s deltagande stater med att bygga upp och stärka demokratiska institutioner. En uppgift är att samordna OSSE:s valövervakning. I kontorets mandat ingår även bekämpande av människohandel och skydd av de mänskliga rättigheterna i kampen mot terrorism, etc. ODIHR:s kontor ligger i Warszawa.

Fältverksamheten, där OSSE på ort och ställe bland annat försöker främja en demokratisk utveckling och förhindra att meningsmotsättningar utvecklas till öppna konflikter, är störst på Västra Balkan. OSSE finns emellertid även i exempelvis Moldavien, Ukraina och Vitryssland samt i Centralasien och södra Kaukasien. Ett trettiotal svenskar arbetar vid OSSE:s olika fältkontor och institutioner. Verksamheten där varierar.

Sverige och EU stödjer ODIHR:s verksamhet. Ryssland och Vitryssland har dock tillsammans med ytterligare ett antal länder ifrågasatt ODIHR:s opartiskhet. Kritikerna menar bland annat att ODIHR:s agerande är politiserat och att man är alltför snabb med att anklaga deltagande stater för valfusk, istället för att ha en stödjande funktion och arbeta i samförstånd med värdlandet. ■

Hjälp till självhjälp

Ett trettiotal svenskar arbetar vid OSSE:s olika fältkontor och institutioner. En av de verksamheter som får svenskt stöd är polisarbete. I dagsläget ställer Sverige poliser och polisinstruktörer till förfogande för OSSE:s polisverksamhet i en rad länder och verksamheten varierar från land till land.

Ett exempel: en svensk polistjänsteman arbetar för närvarande i OSSE:s regi i Makedonien. Där styrs arbetet i första hand av implementering av Ohridavtalet. Ett avtal som tillkom under tryck från EU för att förhindra inbördeskrig mellan den slaviska majoriteten och den albanska minoriteten. Avtalet gav albanerna större del i administrationen och särskilt inom polismakten.

Det är framför allt inom polis, offentlig administration och lagstiftning som Makedonien begärt hjälp av OSSE. Det gäller exempelvis inter-etnisk försoning samt förtroendeskapande åtgärder.

OSSE-tjänstemännen genomför utbildningar och seminarier för bland andra polismän, förtroendevalda och tulltjänstemän. En ny polislag infördes 2006 och inom olika områden hjälper OSSE till att utveckla verksamheten samtidigt som man övervakar vad som händer och sker i landet.

De av OSSE/OSCE utsända poliserna arbetar bland annat med att utveckla närpolisverksamheten i Makedonien. Under 2008 inriktades polisarbetet bland annat på implementering av "local prevention councils" en sorts brottsförebyggande råd. Samtidigt utbildas 100 poliser, så kallade "inspector of prevention" för att de ska kunna ta över arbetet från de poliser som tillhör OSSE/OSCE.

En del har hänt – men inte mycket

Förenta Nationerna är precis som älskande elefanter. Alltförsiggår på ett mycket högt plan, en massa damm virvlas upp, men man får vänta i årtal på resultatet.

Dag Hammarskjöld, FN:s generalsekreterare 1953-1961

Förenta Nationerna (FN) grundades 1945 och hade då 51 medlemmar. Idag är motsvarande siffra 192 länder. Det ökande antalet medlemmar har inneburit stora förändringar. Bland annat har beslutsprocessen blivit mer komplicerad och tungrodd. Kritiken mot FN har vuxit sig allt starkare. Människorättsorganisationer som Amnesty International skröder idag inte orden när man beskriver vad som uppnåtts inom ramen för FN-systemet: ”Världens ledare har anledning att be om ursäkt för att de misslyckats med att uppfylla löftet om rättvisa och jämlikhet i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, som antogs för 60 år sedan. Under de senaste sex decennierna har många regeringar visat mer intresse för att missbruka makten eller att främja politiska egenintressen än för att respektera rättigheterna hos dem som de leder.“ (Amnesty International årsrapport 2008) Försök har gjorts att reformera FN-systemet, i första hand att minska byråkrati och förebygga korruption. Hittills dock utan större framgång.

En allmän förklaring om mänskliga rättigheter antogs av generalförsamlingen den 10 december 1948. 48 stater röstade för och åtta lade ned sina röster – nämligen Sovjetunionen, Ukraina, Tjeckoslovakien, Vitryssland, Polen, Jugoslavien, Sydafrika och Saudiarabien. Texten är ett försök att återspegla de mest centrala etiska traditionerna runt om i världen. 60 år har gått och resultatet vad gäller efterlevnaden är bitvis magert. Fortfarande pågår systematiska kränkningar mot människors grundläggande fri- och rättigheter i många länder, vilket är oacceptabelt i en värld som gör anspråk på att vara civiliserad. Konflikterna i Kosovo, Rwanda och Irak är talande exempel på bristande politisk vilja att i tid och gemensamt i FN värna de mänskliga rättigheterna.

FN måste stärkas för att lösa dagens problem, som är annorlunda än de hinder som existerade då organisationen grundades för mer än 60 år sedan. En nödvändig förändring är effektivisering av FN:s ledning och ledningssystem. Ett faktum är att ett bättre fungerande sekretariat innebär ett bättre fungerande FN vilket i förlängningen innebär ökad respekt för de mänskliga rättigheterna. En förändrad sammansättning av säkerhetsrådet – där vinnarna från andra världskriget fortfarande har vetorätt i alla frågor – behövs också för att bättre spegla världen av idag.

Det senaste i raden av reformförslag presenterades av Chile, Sydafrika, Sverige och Thailand. Det var år 2005. Fyra nationer från fyra kontinenter (där av namnet 4NI) är en ny konstellation utöver traditionella grupperingar. Förhoppningen är att detta ska utgöra en styrka för att nå faktiska resultat. 4NI-länderna vill bland annat få till stånd en radikal översyn av FN-sekretariatet med 9000 anställda, dess regler, struktur, system och kultur. Rapporten omfattar sex övergripande områden och är huvudsakligen inriktad på de mänskliga resurserna, men även på informations- och kommunikationsteknik och hur FN levererar tjänster. 4NI-förslaget är så uppbyggt att generalsamlingen erbjuds ett färdigt paket med 32 separata förslag som kan implementeras i sin helhet eller bara enstaka förslag.

Trots FN-stadgan och medlemmarnas försäkran om efterlevnad är det ofta svårt att driva igenom beslut i generalförsamling och säkerhetsråd för att säkra grundläggande principer. Eller, vilket är vanligare, länder ansluter sig till internationella konventioner men uppfyller inte åtagna förpliktelser. Många av rättighetsprinciperna är allmänt hållna vilket medför att de kan tänjas. Länder som själva inte fullt ut lever upp till FN-stadgans krav på respekt för mänskliga rättigheter tillåts alltför ofta bromsa utvecklingen. Kritik ifrågasätts och ses som otillbörlig inblandning i medlemsstaternas inre angelägenheter. Det gäller bland annat Ryssland och Kina, som vid otal tillfällen har kringkurit säkerhetsrådets möjligheter att agera mot länder som inte respekterar de mänskliga rättigheterna.

Svårigheterna att reformera FN är ett tecken på att det finns stater/medlemmar vilka använder organisationen som ett verktyg i sina egna syften. Möjligheten finns – och utnyttjas - att blockera systemet genom att schablonisera och gruppera. De demokratiska krafterna i FN är alltför svaga och de konkreta resultaten därmed ofta små. Man bör dessutom vara medveten om att FN som organisation aldrig får mer makt än medlemsstaterna tillåter den att få. I detta sammanhang intar USA en särställning. Dels så hamnar man nu och då på kollisionkurs med majoriteten av

övriga medlemmar, dels har USA med jämna mellanrum visat sitt missnöje med FN genom att hålla inne sitt ekonomiska bidrag till organisationen. Ett bidrag som är av största vikt för FN:s handlingskraft eftersom USA står för cirka en femtedel av organisationens budget.

Sveriges roll i FN är viktig - att vara en klar och tydlig röst för frihet, demokrati och mänskliga rättigheter. FN behövs som ett forum för normbildning och dialog. Organisationen har stor betydelse för att samla och ge legitimitet åt gemensamma ställningstaganden. Här kan globala utmaningar och konfliktsituationer vädras. FN kan också vara ett betydelsefullt forum för att hantera det hot som den internationella terrorismen och massförstörelsevapen utgör. Regionala initiativ framstår dock allt tydligare som nödvändiga komplement för att säkerställa att de grundläggande mänskliga rättigheterna efterlevs.

Inom FN, liksom på den europeiska politiska arenan, finns en parlamentarisk dimension, bland annat deltar en grupp svenska riksdagsledamöter varje höst i generalförsamlingens möte. En kampanj pågår för att etablera en parlamentarisk församling inom FN; en.unpacampaign.org/endorse. Förhoppningen är att skapa en mer permanent mötesplats för parlamentariker från olika länder och kulturer. Där skulle erfarenheter kunna utbytas och förståelse skapas för olika samhällen.

En av FN:s uppgifter är att säkra den internationella rätten och att de mänskliga rättigheterna efterlevs. FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter bidrar till detta arbete. Högkommissariens uppgift är säkerställa att respekt för mänskliga rättigheter genomsyrar hela FN-organisationen och dess arbete - så väl centralt som i fält. Under generalsekreterare Kofi Annans tid i FN lades grunden för en mer framskjuten plats för mänskliga rättigheter i allmänhet och högkommissarierna i synnerhet. Sedan 2004 är Sverige den sjätte största givaren till högkommissariens verksamhet.

Ett mycket viktigt organ för samarbetet på människorättsområdet är FN:s nyinrättade råd för mänskliga rättigheter (MR-rådet) i Genève. Till skillnad från den tidigare MR-kommissionen granskar rådet periodiskt situationen för mänskliga rättigheter i alla stater (så kallade universal periodic reviews). Varje år kommer 48 länder att granskas. Detta innebär att alla medlemsstater granskas inom loppet av fyra år. Rådet har 47 medlemmar. Platserna fördelas mellan de fem geografiska grupperna. Vid valet ska särskild hänsyn tas till hur länderna bidragit till att främja och respektera de mänskliga rättigheterna. Längden på mandatperioden (ett, två eller tre år) avgörs genom lottning. Skälet till att mandatperioderna gjorts olika långa är

att man vill få rotation på platserna och varje år kunna välja in nya länder till en tredjedel av platserna. Det framtida resultatet av denna mekanism för översyn av alla FN:s medlemsstater kommer i stor utsträckning att bero på hur FN:s medlemsstater utnyttjar detta verktyg. Här finns fröet till något som kan växa sig starkt.

På samma sätt som FN:s nyinrättade råd för mänskliga rättigheter syftar till att i ökad utsträckning gå “från ord till handling” så innebär inrättandet av den internationella brottmålsdomstolen (International Criminal Court, ICC) med säte i Haag, Nederländerna, att man sätter mer makt bakom orden. Med grundandet av ICC har ett viktigt steg tagits bort från straffrihet för grova brott mot den humanitära rätten. Tidigare har det saknats en permanent internationell brottmålsdomstol som kan vidta åtgärder när man på nationell nivå inte utdömer straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser. Istället ha tillfälliga tribunaler använts för brott mot humanitär rätt i exempelvis tidigare Jugoslavien. ICC kan ta sig an misstänkta brott på tre olika sätt. En medlemsstat kan hänskjuta en situation till domstolen där ett eller flera brott antas ha begåtts. FN:s säkerhetsråd kan också hänskjuta misstänkta brott till domstolen. Dessutom kan domstolen inleda rättegångar på eget initiativ. ■

Steg i fel riktning

En urlakning av FN:s definition av mänskliga rättigheter blev resultatet av en session i FN:s råd för de mänskliga rättigheterna (UNHRC) som hölls i mars 2008. Inför omröstningen om förlängning av uppdraget för den särskilda rapportören för mänskliga rättigheter lade Kuba, kretsen av muslimska länder (Organisation of the Islamic Conference, OIC), Kina, Ryssland, med flera stater fram ett tilläggsförslag med innebörden att även religiös och rasistisk diskriminering ska inkluderas i rapportörens uppdrag.

Många totalitära samhällen använder just diskriminering och ärekränkning som skäl för att begränsa yttrandefriheten. Tilläggsförslaget resulterade därför i att 20 av de 53 stater som ursprungligen stod bakom förslaget om rapportörens uppdrag drog tillbaka sitt stöd. Rådet antog dagen efter en resolution om att värna religionsfrihet - på bekostnad av yttrandefriheten.

Globalisering åt alla!

”De första åren på 2000-talet har varit de mest framgångsrika någonsin i människans historia. Mellan år 2000 och 2007 växte världshandeln med i genomsnitt 7 procent per år.

Motsvarande siffra för den globala tillväxten var drygt hälften.

Idag lever en tredjedel av världens befolkning i länder med cirka 10 procents tillväxt. Detta betyder att de fördubblar sina inkomster på mindre än ett decennium.”

Carl Bildt, utrikesminister, anförande 18 juni 2008

Fler och fler områden i samhället och i människors vardag påverkas av en tilltagande globalisering. Allt fler politiska frågor uppfattas som transnationella och aktualiserar därmed behovet av gemensamma referensramar. Mänskliga rättigheter är en central del av svaret.

Globaliseringen erbjuder nya möjligheter att lösa problem genom ökad handel och ny teknik. Globaliseringen ökar människors mobilitet och det ömsesidiga beroendet mellan länder, men också mellan enskilda, företag och institutioner. Ömsesidigt beroende skapar respekt som i sin tur är den bästa garanten för fred. Vi har lärt oss av historien att regimer som inte respekterar mänskliga rättigheter ofta är de regimer som i slutändan hotar fred och stabilitet i världen. Faktum är att globaliseringen medfört en ökad kollektiv medvetenhet om demokrati och mänskliga rättigheter. Den indiske nobelpristagaren Amartya Sen (nobelpriset i ekonomi 1998) går till och med så långt att han menar att omfattande svältkatastrofer inte förekommit eller sannolikt kommer att förekomma i demokratiska samhällen. Han anser att sådana katastrofer endast kan drabba auktoritära system ”lacking openness of information and transparency”. Och visst kan man fråga sig – som Hans Ingvar Roth gör i boken “Vad är mänskliga rättigheter” – ifall den kinesiska hungernöden 1958-61 verkligen hade kunnat inträffa i ett samhälle med oberoende massmedia och ett demokratiskt flerpartisystem. ”Många skulle nog vara benägna att svara nej på den frågan” konstaterar Roth.

Parallellt med globaliseringen har det skett ett uppsving för politisk frihet runt om i världen. På några få decennier har globaliseringen bidragit till att ett

demokratiskt styrelseskick blivit det ideal som ger ett lands ledning politisk legitimitet. I takt med denna utveckling har toleransen minskat för stater som inte respekterar grundläggande fri- och rättigheter. Detta är en utveckling som främjats inte minst av Europarådet och EU.

En naturlig följd av globaliseringen är att mellanstatliga organ övertar viss makt från nationella maktcentra. Vilket i sin tur motiverar ökat engagemang i dessa från svensk sida. Till stöd för ökad respekt för mänskliga rättigheter gäller det att utnyttja de möjligheter och öppningar som skapas. Uppfinningsriktighet och kreativitet i kombination med frihet att prova även udda lösningar måste utnyttjas.

Globaliseringen har redan fört med sig ett betydande välstånd till länder som tidigare var fattiga. Samtidigt har andra stater kommit att än mer marginaliseras. Det som världen nu upplever överträffar alla tidigare perioder av internationalisering vad gäller antalet människor som omfattas av förändringarna och den takt i vilken förändringarna sker. Länder som nyligen var biståndsmottagare blir handelspartners. Nya marknader uppstår samtidigt som världens köpstarka medelklass växer och med den skapas nya utmaningar och möjligheter. Det finns dock en risk att stora grupper och länder inte lyckas dra nytta av globaliseringens positiva dynamik, demokratisering, ökad handel och ökad respekt för mänskliga rättigheter. Den ökade globala konkurrensen innebär att tempot drivs upp och den som inte snabbt hoppar på tåget riskerar att lämnas kvar. Inrikespolitiska svagheter som analfabetism och protektionism - i alla dess skepnader - förstärker brister i framför allt fattiga länder och stänger ut hela befolkningar från de möjligheter som en globaliserad ekonomi erbjuder den enskilde. Samtidigt innebär globaliseringen en utmaning i utvecklade länder då det ställs ökade krav på ett samspel mellan flera politik- och samhällsområden och därmed samverkan mellan olika aktörer.

Ekonomisk tillväxt åt alla!

Det finns inga exempel på länder som framgångsrikt har bekämpat fattigdom utan en ekonomisk tillväxt. För den enskilda människan handlar det om att kunna försörja sig och sin familj. Som egen företagare eller anställd. För att citera Amnesty International: "... i länder där de mänskliga rättigheterna är eftersatta, råder ingen god ekonomisk miljö – ekonomisk verksamhet kräver politisk stabilitet, vilket uppnås om de mänskliga rättigheterna respekteras".

Ett lands ekonomiska utveckling grundar sig på människor, vad de har för förutsättningar och vilken kunskap de har. För en balanserad ekonomisk tillväxt

gäller det att ta tillvara alla människors resurser. Här finns två nästintill universella problem som bromsar utvecklingen och bådadera handlar om mänskliga rättigheter: dels gör man skillnad mellan män och kvinnor, dels tillåter man inte människor att inhämta viss information med hänvisning till kulturella eller religiösa skäl.

Att vara fattig handlar inte bara om att sakna mat för dagen eller tak över huvudet. Det handlar lika mycket om att inte kunna påverka sitt eget liv – att ha mänsklig värdighet och valmöjligheter. Målet med att utrota fattigdom är att upprätta denna värdighet – som ytterst är ett resultat av individens frihet. Ingen accepterar frivilligt ett liv i ofrihet och förtryck. Därmed har alla en moralisk skyldighet att främja den frihet som krävs för demokratins framväxt och respekten för de mänskliga rättigheterna.

Många av de fattigaste länderna står på svag demokratisk grund och detta är ofta orsaken till deras utvecklingsproblem. Men fattigdom får aldrig användas som en ursäkt för kränkningar av mänskliga rättigheter. Sverige och andra som ger utvecklingsbistånd till världens fattigaste måste därför ställa krav på demokrati och respekt för de mänskliga rättigheterna. Och kraven ska vara tydliga: Det mottagarland som inte främjar dessa grundläggande värden kan inte räkna med utvecklingshjälp.

Detta tänkesätt omsattes i praktiken av regeringen Reinfeldt då det finansiella stödet till United Nations Development Program (UNDP) drogs ner. Skälet var bland annat att organisationen inte lyckats främja de mänskliga rättigheterna i fält i sin verksamhet. Som en av de största enskilda bidragsgivarna till UNDP kunde Sverige göra sin röst hörd. Detta är ett maktmedel som om möjligt bör användas i större omfattning. Bidragsgivare måste vara aktiva och utvärderar de insatser som finansieras.

Frihandel åt alla!

Globaliseringen har öppnat gränserna stater emellan och därmed skapat en friare handel. Integrationen av den inre europeiska marknaden – både vad gäller varor och tjänster; inklusive fri rörlighet för arbetskraft – är ett närliggande exempel på hur handel utan gränser skapar positiv ekonomisk utveckling. Det råder knappast någon tvekan om att den gemensamma marknaden har inneburit så väl höjd produktiviteten som ökad tillväxt i regionen. Öppna gränser och ökad handel innebär också att man förverkligar konventioner om mänskliga rättigheter. Det handlar bland annat om att avskaffa tvångsarbete och barnarbete.

Vårt välstånd bygger på det faktum att frihandel gynnar alla inblandade parter. Frihandel ger ekonomiskt utveckling och ökad välfärd men är också viktig för att

skapa beroende och respekt stater emellan som i sin tur bidrar till en fredligare värld där respekten för mänskliga rättigheter ökar. De dramatiskt stigande matpriserna och därmed ökade fattigdomen under senare år är ett exempel på att problem uppstår när marknadernas funktioner sätts ur spel. Orsakerna är flera till de stigande matpriserna, bland annat missväxt, epidemier, torka och översvämningar. Den kanske viktigaste bakomliggande förklaringen har dock sitt ursprung i att miljoner människor i framförallt Indien och Kina fått råd med bättre och mer varierad mat. Detta har glädjande nog ökat efterfrågan, vilket i sin tur ökat priserna. Men det verkliga problemet ligger i dåligt fungerande marknader och en starkt begränsad handel som gjort att produktionen inte har kunnat hålla jämna steg med efterfrågan.

Världshandeln har avreglerats under de senaste årtiondena genom förhandlingar ledda av Världshandelsorganisationen WTO och dess föregångare Gatt. EU har varit pådrivande i detta arbete. Världshandeln ökar starkt på nya områden som finansiella tjänster, informationsteknologi och telekommunikationer. Mycket talar dock för att denna utveckling bromsats in – förhoppningsvis endast tillfälligt.

Den mest brådskande frihandelsreformen är den inom jordbrukssektorn. Livsmedelsmarknaderna tillhör de mest sönderreglerade världen över. De har i decennier kringkurits av tullar, subventioner, priskontroll och produktionsstöd. Alla är lika goda kålsupare. Inte minst EU har lagt ner mångmiljardbelopp på att få jordbrukare att inte producera någonting när man istället borde ha avskaffat jordbrukstullar och andra hinder för utvecklingsländer så att de kan sälja sina produkter i Europa. Och när lösningen är frihandel har många länder reagerat “fel” och infört exportrestriktioner. Inte sällan ivrigt påhejade av fackliga organisationer som tror sig skydda sina medlemmars intressen. Detta är en kortsiktig politik som går stick i stäv med vad som borde vara den rimliga slutsatsen, nämligen att ökade priser leder till att fler vill vara med och producera de allmer lönsamma varorna på ett effektivare sätt.

Kina är idag världens tredje största handelsnation, världens fjärde största ekonomi och näst störst efter USA räknat i köpkraft. Kina är samtidigt en av de stater som har problem med bristande respekt för de mänskliga rättigheterna. Kinas handel med länder i Afrika är ett samarbets- och partnerskap som sker på enbart vinstinriktade villkor. I motsats till exempelvis Sverige och andra länder som vill främja respekten för mänskliga rättigheter ställer Kina inga andra krav på sina handelspartners än de rent handelsmässiga. Detta innebär att afrikanska länder, där brott mot mänskliga rättigheter tillhör vardagen, kan exploatera sitt lands naturtillgångar utan att landet utvecklas. I kombination med Västvärldens motkrav i biståndssammanhang kan

märkliga situationer uppstå. Västs erbjudande om insatser blir mindre intressanta och betraktas helt enkelt som ett slags B-insats. Här finns mycket att göra för att stärka respekten för mänskliga rättigheter. Och det handlar bland annat om attityder. Att övergå från ett mottagar/givar-förhållande till att vara samarbetspartners som behandlar varandra med respekt.

I debatten var multinationella företag tidigare ofta synonymt med globalisering. Inte sällan i negativa termer. Men utvecklingen har visat att pessimisterna hade fel. Idag är företag och företagande allt viktigare i den med globaliseringen förbundna kampen för mänskliga rättigheter. Genom till exempel OECD:s riktlinjer för multinationella företag (www.oecd.org) och FN:s initiativ Global Compact (www.un.org) tar numera en rad företag frivilligt ansvar för mänskliga rättigheter men även exempelvis miljön. Från svensk sida är statsmaktens Globalt Ansvar ett initiativ för att uppmuntra företag till engagemang när det gäller bland annat mänskliga rättigheter. Till detta ska läggas att företags (frivilliga) etiska, miljö- och sociala ansvarstagande (på engelska Corporate Social Responsibility, CSR) steg för steg blir norm för vad som anses vara god affäretik men även ett konkurrensmedel som i slutändan ökar lönsamheten. Med globaliseringens framväxt i kombination med att den offentliga sektorn privatiserats har svenska företag tagit allt större ansvar i samhället. Ett exempel är företags så kallade uppförandekoder som ska säkerställa leverantörernas prestanda vad gäller exempelvis efterlevnad av de mänskliga rättigheterna.

Positivt är att näringslivet i växande grad formellt deltar i den politiska processen. På en mellanstatlig nivå finns sedan mitten av 1990-talet exempelvis Trans-Atlantic Business Dialogue (TABD) som syftar till samarbete mellan USA och EU i frågor som handel och investeringar. En rad transnationella företag är medlemmar och gör sina röster hörda. Ett av målen är att ”bygga broar över Atlanten” i synnerhet genom att uppmuntra privata företagare och politiker i EU och i USA att upprätta konkreta förbindelser. TABD ger rekommendationer till EU-kommissionen och till den amerikanska regeringen. De inbjuds att göra framställningar till ledarna vid toppmöten som hålls mellan EU och USA.

Internet åt alla!

Informationssamhället med kommunikation i form av satellit, telefon, TV, Internet och radio har steg för steg, under längre tid, anammats i Västvärlden. I ett fritt samhälle är de alla redskap för en effektivare kommunikation. I utvecklingsländerna har teknikens framåtskridande bildligt talat skett över en natt. Där är det i första hand satelliter som erbjuder nya möjligheter att ta del av information från var som helst, till skillnad från

tidigare när man var beroende av marksänd information. Detta har inneburit en revolution såväl för den enskilde som för samhället i stort.

Tidningar och andra media har utvecklats men det är framför allt Internet som inneburit en informationsrevolution. Numera sprids information snabbt om vad som händer i alla världens hörn. Som exempel kan nämnas upplöpan i Tibet i början av 2008. Det tog bara timmar innan världen kände till Kinas kränkningar av mänskliga rättigheter med påföljande protester. Skillnaden mot tidigare är att icke-demokratiska makthavare med bristande respekt för mänskliga rättigheter har små möjligheter att ensidigt indoktrinera ett lands befolkning. Alla människor kan i princip ta del av information som finns på Internet. I detta avseende har informationssamhället bidragit till demokratisering runt om i världen och även påverkat respekten för mänskliga rättigheter i olika kulturer. Samtidigt bör man vara medveten om att intolerans också kan spridas på samma snabba och effektiva sätt, vilket innebär en utmaning för politiker att värna om ett öppet och fritt samhälle.

Stater som försöker begränsa de mänskliga rättigheterna tappar kontrollen i och med att medborgarna får tillgång till ny teknik i form av mobil och Internet. Idag förfogar en tredjedel av världens befolkning över en mobiltelefon och den snabbaste växande mobiltelefonmarknaden är Afrika. Detta är en utveckling som inte kan stoppas. Mobiltelefoni och Internet har inneburit en frihetsrevolution som de gamla auktoritära maktstrukturerna får allt svårare att hantera. Till syvende och sist blir övervakningen en praktisk omöjlighet. I förlängningen kan detta tänkas bli den mest effektiva av alla vapen i kampen för mänskliga rättigheter. Den enkla sanningen är att det är svårt för totalitära regimer att förtrycka när knappast något längre kan ske i tysthet.

I teknikutvecklingens spår möter vi dock en ny typ av frihetsinskränkningar och brott mot mänskliga rättigheter. I Kina censureras webben och enskilda har dömts för vad de skrivit på sina bloggar. Människor anklagas för att ha laddat ner eller distribuerat ”omstörtande information” via Internet. Internet är ett dilemma för den kinesiska regimen som tvingats acceptera webbens roll i moderniseringen av ekonomin. Egypten är ett annat land som försöker kontrollera oppositionella som bloggar mot den auktoritära regimen men där man även via nätet har avslöjat polisbrutalitet och tortyr. Flera bloggare har arresterats eller utsatts för trakasserier av säkerhetspolisen. I februari 2007 dömdes den egyptiske bloggaren Abdel Kareem Soliman Amer till fyra års fängelse för att ha ”förolämpat Islam” och kallat landets president (Hosni Mubarak) för diktator. Samtidigt har ett par fall av bloggavslöjande i Egypten lett till att poliser dömts till fängelse, vilket inger hopp om förändringar. ■

Det gäller alla människor

*”Det är mycket nedslående att leva i en tid då det är
enklare att spränga en atom än en fördom.”*

Albert Einstein, fysiker och nobelpristagare 1879-1955

Tyvärr har inte mycket ändrats sedan Albert Einstein levde. Men mänskliga rättigheter gäller dock för alla människor – utan undantag. Europakonventionen slår fast att “envars rätt till liv skall skyddas genom lag” (artikel 2). I ett tillägg från 1983 förklaras vidare att dödsstraffet ska vara avskaffat. Att alla människor omfattas av Europakonventionen framgår av artikel 14: “Åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i denna konvention skall säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt”.

I FN-stadgan om de mänskliga rättigheterna sägs i princip samma sak – dock med det viktiga undantaget att dödsstraffet inte fördöms. “Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter” kan man läsa i FN-stadgan. Där konstateras vidare att “var och en är berättigad till alla de rättigheter och friheter som uttalas i denna förklaring utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt”.

I Sverige är vi fortfarande dåliga på att ta tillvara båda könen resurser och anpassa våra strukturer för att ge såväl män som kvinnor lika möjlighet att delta på jämbördiga villkor – i alla sammanhang. Och bilden är i grund och botten densamma världen över: kvinnor diskrimineras. Här finns ett stort humankapital som hämmas i sin utveckling i alla stadier av livet. Detta är outnyttjade resurser både ur den enskildes och samhällets perspektiv.

Ett exempel: i Burma går hälften av statsbudgeten till militären och enbart 4 procent till utbildning, trots att man vet att just utbildning i mångt och mycket är nyckeln till en utveckling bort från fattigdom. En förklaring är att militären inte enbart har till uppgift att skydda landets territoriella integritet utan tjänstgör även för att kontrollera medborgarna.

Den medicin som bör ordinerats är demokrati och respekt för mänskliga rättigheter. Alla inneboende krafter hos människor bör släppas loss för att dessa ska kunna skapa sig och sina familjer en bättre tillvaro. Det är alldeles för lätt att göra koppling mellan demokratiunderskott och brist på mänskliga rättigheter, till geografi och/eller religion. Komplexiteten är dock stor. Ofta kränks kvinnors men även minoriteters rätt av ålderdomliga kulturer i kombination med politisk ovilja till reformer. Där vissa framsteg gjorts i lagstiftningen har implementeringen ofta inte kommit anständigt långt utan förtrycket tillåts fortsätta på grund av kraftlösa och oengagerade politiker.

Vi får dock inte glömma att för inte så länge sedan var Sverige ett husbondesamhälle där familjefadern hade avgörande inflytande. De förhållanden vi idag ser i många mindre utvecklade länder speglar till stora delar hur det såg ut i Sverige för mindre än 100 år sedan. Detta är en förklaring till utvecklingens gång men aldrig en ursäkt för saktfärdighet. Faktum är att den svenska äktenskapsbalken ändrades 1920 – som då hette giftermålsbalken. Fram tills dess var mannen i äktenskapet i princip hustruns förmyndare. Våld inom hemmets väggar förekommer än idag. I Sverige är det förbjudet. Men rätten att misshandla sina barn – barnaga – kriminaliserades först 1966. Det var året efter att våldtäkt inom äktenskapet blev en straffbar handling. Tjänstefolksaga förbjöds 1920. Och det var först 1973 som rätten till skilsmässa blev helt fri.

Sedan 1970-talet har utvecklingen gått fort i Sverige för den enskildes frihet. Det gäller frihet att leva i parförhållanden utan äktenskap, frihet till utomäktenskapliga sexuella förbindelser utan rättslig påföljd, frihet att leva tillsammans med en annan människa oavsett kön, ja i princip full frihet att själv välja hur man vill leva sitt liv.

Sverige betraktas som en ledande nation vad gäller respekt för homosexuella, bisexuella och transpersoner (HBT). Men det finns fortfarande länder där dessa betraktas som kriminella. Det handlar om att synliggöra dessa grupper. Ett arbete som tyvärr ofta tvingas ske i motvind: mot censur och homofob lagstiftning. Även i länder som ändrat sin lagstiftning finns det exempel på att HBT stigmatiseras mer eller mindre öppet.

Få brott mot mänskliga rättigheter upprör människor som brott mot barn. Vi vet

också att barn behöver skyddas mot våld och andra övergrepp just därför att de är barn och som sådana mer sårbara och beroende. Idag har nästan alla länder ratificerat FN:s barnkonvention från 1989. Vad gäller efterlevnaden finns det dock mycket övrigt att önska. I konventionen definieras barns rättigheter, det vill säga rättigheter som tillkommer alla individer under 18 års ålder. Det är barnets bästa som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. I Sverige har detta bland annat inneburit värdefulla förändringar i lagstiftning om vårdnad av barn – barnets bästa kommer före föräldrarnas krav.

I ett globalt perspektiv är målet att barnarbete såväl som barnsoldater, barnsex-turism, barnpornografi, barnaga och annan diskriminering av barn upphör. En målsättning som i dagsläget tyvärr tycks vara nästintill en utopi.

Barn från fattiga och utsatta förhållanden faller lätt offer för trafficking, det vill säga människohandel där offret har tvingats, lurats eller hotats i syfte att utnyttjas på olika sätt. Liksom för vuxna offer – oftast kvinnor men även män – så är hopp om ett bättre liv den lockelse som driver dem från hemlandet. Den europeiska polismyndigheten Europol rapporterar att trafficking till EU-länder blivit allt vanligare under senare år, särskilt från och via Ryssland, Ukraina, Central- och Sydeuropa. Europol kan dock även berätta om handel med människor från Afrika, Asien och Latinamerika. Trafficking involverar stora summor pengar. I en ILO-studie från 2006 (International Labour Organisation) sägs trafficking inbringa knappt 32 miljarder dollar till dem som på detta sätt exploaterar andra människor. Idag finns uppskattningar att denna människohandel är den tredje största formen av organiserad brottslighet, efter handeln med narkotika och vapen. Bara inom EU uppskattas en halv miljon människor vara utsatta för trafficking.

Trafficking är i första hand ett internationellt problem som måste angripas på lokal, regional och internationell nivå. Liksom andra gränsöverskridande problem kan handel med människor endast bekämpas genom internationellt samarbete. I alla tänkbara överstatliga forum måste de bakomliggande orsakerna till människohandel bekämpas: fattigdom, arbetslöshet, könsdiskriminering, etc.

Trafficking får konsekvenser på flera plan. Dels tar människohandeln ifrån en individ dennes mänskliga rättighet till värdighet, att vara fri och att själv bestämma över sitt liv, dels ger den inkomster till den organiserade brottsligheten. Sexhandeln innebär desutom en risk för smittspridning, inte minst av hiv/aids. ■

Försvar för mänskliga rättigheter

”En skicklig general betvingar fiendens trupper utan strid. Han erövrar fiendens städer utan att belägra dem. Han störtar deras kungariken utan långvariga operationer i fält. Den främsta konsten är inte att kämpa och slå ned. Den främsta konsten är att bryta fiendens motstånd utan strid.”

Yttrat av den kinesiske generalen Sun Tzu för cirka 2500 år sedan

Under senare år har mänskliga rättigheterna fått en mer framträdande roll i arbetet för fred och säkerhet. Människans historia är dock på många sätt präglad av våld. Härskare och folkgrupper har använt våld för att förtrycka andra och skaffa sig rikedom och makt över knappa resurser. Våldet leder till nytt våld när maktbalansen skiftar och de nyss förtryckta tar en blodig hämnd för mördade släktingar och rövade äodelar.

När våld tagit över ett helt samhälle och genomsyrar dess struktur och befolkning kan det vara nödvändigt för omvärlden att ingripa genom att skapa en maktfaktor som är så stark och har befogenhet att använda så mycket våld att den tvingar krigsherrarna att flytta sin maktkamp från slagfältet till förhandlingsbordet. Internationella fredbevarande operationer har lyckats med detta på flera håll i världen, ibland genom väpnad kamp eller enbart genom sin blotta närvaro. Srebrenica, Rwanda och Darfur är dock tre exempel bland många där det visade sig att omvärlden tyvärr inte besitter de institutioner/instrument som behövs för att snabbt och effektivt kunna försvara de mänskliga rättigheterna. Resultatet blev massmord.

Det är aldrig vapen i sig som skapar fred. Fred skapas när krigsherrar vet att ifall de inte lyder order om eld upphör är de chanslösa mot den fredsframtvängande övermakten. Samma logik gäller även för infekterade konflikter som genomsyrar hela samhällen. Det är färre som smyger över till grannbyn och tänder mordbränder om de vet att de riskerar att upptäckas av fredsframtvängande militär som har rätt att ingripa.

Fredsbevarande styrkor sänds ut för att stoppa konflikter, stärka mottagarlandets egna säkerhetsstrukturer, värna demokrati och mänskliga rättigheter. Dessa militära operationer innefattar mycket mer planering än enbart placering av trupper i ett land. Det är exempelvis viktigt att få ett kvinnligt perspektiv i konflikthärddar. Det som är självklart för en kvinna är inte alltid självklart för en man i en krigsdrabbad situation – och tvärtom.

När beslut fattats att sända personal till en konflikthärd är det endast den specifika militära kompetensen som är avgörande för den stridande insatsen. Könskvotering är därför utesluten. Det är dock viktigt att det ingår både kvinnor och män i organisationen. Syftet är att skapa förhållanden som kan vidareutvecklas till fred. När den akuta krisen övergått till ”vapenstillestånd” är det ovärderligt att båda könen finns representerade. Dels för att naturligt få det kvinnliga perspektivet i beslutsprocessen men även som kontaktskapare i det aktuella landet. Kvinnorna i konfliktdrabbade områden har ofta inget eller väldigt lågt förtroende för män, då de inte sällan utsatts för fruktansvärda övergrepp i form av våldtäkter och annat våld av män. Det är därför avgörande att kvinnor ingår i planeringen och kan återskapa det förtroende som män har missbrukat. Information om maktstrukturer är i detta sammanhang en central fråga. Inte sällan saknas det av historiska och kulturella skäl förutsättningar för män att tala med kvinnor och barn.

För bara några decennier sedan innebar försvarsmaktens utrikesengagemang att frivilliga sändes ut när freden var på plats och skulle bevaras – detta uteslöt självfallet inte att regelrätta strider blossade upp. Idag är utlandstjänstgöring en del av militärens ordinarie verksamhet och på menyn står den betydligt mer krävande uppgiften att tvinga fram fred. Detta innebär att stridande parter ska skiljas åt – med våld om så krävs. Regelrätta stridssituationer är inte ovanliga. Samtidigt har de internationella fredsinsatserna blivit fler. Antalet utsända FN-soldater har tredubblats på några få år. Detsamma kan tyvärr inte sägas om EU:s fredsbevarande insatser.

Under våren 2008 diskuterades EU:s insatser samtidigt som den så kallade Nordic Battlegroup stod insatsberedd. Denna styrka, som Sverige bidrog med huvuddelen av personalen till, var under ett halvår redo att med tio dagars varsel sändas till en konflikthärd någonstans i världen. Det blev dock aldrig frågan om någon insats – vilket skeptikerna hade varnat för redan från början med hänvisning till att de två snabbinsatsstyrkor som sedan 2007 står i beredskap att rycka ut för EU:s räkning hittills aldrig har använts. Orsaken är att EU-länderna inte har kunnat enas bland annat därför att det riskerar att bli dyrt. Avsikten med snabbinsatsstyrkorna är att i

praktiken omsätta EU:s ambitioner att kunna agera vid kriser även utan stöd från FN.

Idag bekostar Försvarsmakten de svenska fredsbevarande operationerna. Behoven är stora men resurserna begränsade. Ett angränsande område där budgeten däremot snabbt ökar är det svenska biståndet. Sverige avsätter idag en procent av bruttonationalinkomsten (BNI) till bistånd. Detta är 0,3 procent mer än vad vi åtagit oss på internationell basis. Skulle mellanskillnaden användas till att med militära insatser skapa trygghet för människor i konflikthärdar kunde effektiva fredsbevarande insatser väsentligen utökas. Att biståndets storlek växer dramatiskt, från 14 miljarder år 2000 till 28 miljarder år 2006 och över 30 miljarder kronor år 2008, ökar möjligheterna att vissa militära insatser skulle kunna omfattas parallellt med dagens former av utvecklingsarbete. Dessutom skulle en sådan samverkan kunna skapa synergieffekter och leda till bättre utnyttjade resurser och bättre resultat.

Det finns verksamhet som redan genomförs och som befinner sig i gränslandet mellan militärt och civilt bistånd. Ett exempel är røjningen av minor. Minor är ett enormt problem och dödar eller lemlästar tusentals människor varje år. I dag ägnar sig både militär och civila organisationer åt att rensa bort minorerna för att göra det möjligt för människor att återvända till sina byar och använda åkrar som spärrats av under lång tid på grund av minriskerna. Røjningen kostar ansevärliga summor och är förenad med stora risker. Men också arbetet med minrøjningen skulle kunna påskyndas med bättre samordning mellan militärt och civilt bistånd.

För svensk del borde det vara självklart att använda biståndsmedel för insatser med hjälp av militären samt att militär och biståndsmyndigheter samverkar i ökad omfattning.

Genom att frivilligt ansluta sig till internationella konventioner till skydd för mänskliga rättigheter har stater accepterat att andra stater kan påtala brott mot dessa. Fler och fler blir också de som accepterar att en stats suveränitet inte kan åberopas som försvar och legitimera att mänskliga rättigheter kränks eller demokratin devalveras. Under förutsättning att de mänskliga rättigheterna definieras som rätt till liv och säkerhet är denna utveckling positiv.

De flesta ansträngningarna för att försvara mänskliga rättigheter görs med andra verktyg än fredsbevarande militära styrkor. Internationella sanktioner är vanliga för att bestraffa brott mot de mänskliga rättigheterna. Tyvärr har dessa erfarenhetsmäs-

sigt mycket negativa konsekvenser för befolkningen i det land som är utsatt för sanktionerna. Så kallade smarta sanktioner riktade mot ledarna i diktatoriska regimer är därför att föredra, exempelvis utreseförbud för kretsen runt ledarna.

Kampen mot terrorism är i grunden en kamp för mänskliga rättigheter och demokrati. Terrorism är i strid med varje demokratiskt samhälle och folkrätten. Enskilda drabbas ofta urskillningslöst. De mänskliga rättigheterna kränks och rättsstaten undergrävs. Det är dock avgörande att de mänskliga rättigheterna respekteras i kampen mot terrorism. Godtyckligt fängslande, tortyr och dödstraff är inte acceptabelt.

Terrorism är otvetydigt en av vår tids största politiska utmaningar. Flertalet terroristattacker sker idag i icke-demokratiska länder, exempelvis Etiopien och Pakistan. Tragedier som inte uppmärksammas lika ofta hos oss som när terroristdåd drabbar den industrialiserade delen av världen. Religion används av terrorgrupper som verktyg för att rekrytera och underblåsa hat mot det som upplevs som främmande och fientligt i ett samhälle. Det allvarligaste globala hotet kommer från grupper som rekryterar självmordsbombare med hänvisning till extrema uttolkningar av islam. Här är transparens och acceptans – det vill säga demokrati och öppenhet – avgörande för att skapa samhällen där grogrunden för terrorism saknas. Genom att stödja införande och skydd av mänskliga rättigheter skapas alternativ, i kanske annars hopplösa situationer, där stöd till terrorgrupper ter sig som enda utvägen för att få en förändring till stånd. ■

Examen i mänskliga rättigheter och demokrati

European Master's Degree in Human Rights and Democratisation (E.MA) är ett samarbete mellan universitet som aktivt stöds av bl.a. olika EU-institutioner i deras arbete att stärka respekten för mänskliga rättigheter och demokrati. Programmet är en ettårig mastersutbildning. Fler än 800 studenter har hittills avlagt denna examen som sjösattes i oktober 1997 för att högtidlighålla att det då var 50 år sedan FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna sjösattes. Programmet arrangeras sedan 2003 av European Inter-University Centre som är ett samarbete mellan drygt 40 universitet och högskolor i EU-länderna.

Gör kulturella skillnader någon skillnad?

“... Ingen får åberopa kulturell mångfald som ett skäl för att kränka mänskliga rättigheter garanterade enligt folkrätten, eller begränsa deras räckvidd.”

Del av artikel 4 i Unescos allmänna förklaring om kulturell mångfald

Europa lever idag med arvet från totalitära och sekulariserade regimer i Öst och religiös fundamentalism i söder. En komplicerad historia som skapar både mellanmännsliga och mellanstatliga problem. De grundläggande mänskliga rättigheterna är dock i princip de samma var helst i världen de tillämpas. Människors ”rätt till frihet och personlig säkerhet” enligt Europakonventionen och “rätt till liv, frihet och personlig säkerhet” enligt FN-stadgan kan i grunden inte se annorlunda ut i Sverige, Rwanda eller Burma. Inte heller förbud mot tortyr eller slaveri bör kunna tolkas på avvikande sätt i olika kulturer eller vara beroende av ett folks historia. Det samma gäller även övriga grundläggande rättigheter.

Kulturella och religiösa skillnader kan dock ställa till problem när mänskliga rättigheter ska upprätthållas runt om i världen. Förståelse för mänskliga rättigheter och ökade möjligheter att implementera dessa skulle förbättras avsevärt ifall olika kulturer delade med sig av information om samhället och dess funktioner liksom den enskildes rättigheter. Missförstånd skulle kunna undvikas, exempelvis när kulturella skillnader skapar blockering i kommunikationen på det mänskliga planet. Problem kan också uppstå på grund av en så ”enkel” sak som bristen på översatt litteratur.

Här stöter vi på nästa ”kommunikationsproblem”: även om en text översätts på bästa tänkbara sätt så får man i vissa länder inte lov att läsa den med hänvisning till religiösa och kulturella lagar. Man kan då konstatera att detta är ett brott mot

mänskliga rättigheter – enligt artikel 10 i Europakonventionen där det sägs att ”var och en har rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser...”. Budskapet är i princip det samma i FN-stadgan.

Faktum är att kommunikation och transparens i många fall når långt. Inför OS i Kina 2008 fanns det krafter som arbetade för en bojkott av spelen. Politiker på olika nivåer ville bojkotta hela eller delar av OS med hänvisning till de brott mot mänskliga rättigheter som den kinesiska regimen gjorde sig skyldig till i samband med demonstrationer i Tibet tidigare under året. Inför och under OS 2008 fanns det förvisso många exempel på att situationen för de mänskliga rättigheterna försämrades. Kina bröt sina löften om journalistisk öppenhet i samband med spelen, man tvångsförflyttade tusentals människor för att bygga arenor och utövade stark repression mot grupper som kunde hota lugnet inför spelen.

Svaret på Kinas sätt att gömma undan och trycka ned problem kritiserades av medier världen runt och fördömdes av politiker, däribland USA:s president. Men Kina lyckades i alla fall bitvis att inom landets gränser skapa en perfekt fasad och dölja missförhållanden. Den kinesiska ledningen kunde dock inte styra omvärldens fördömanden. I ett kort perspektiv ledde OS därför till minskad respekt för de mänskliga rättigheterna men har förhoppningsvis sått frön till förbättringar över tid. Alltför många brott mot de mänskliga rättigheterna har kommit fram i den globala granskningen för att dessa bekvämt ska kunna gömmas undan igen.

Inför kommande idrottsevenemang i diktaturer och stater med auktoritära regimer, inte minst vinter-OS i Ryssland 2014, finns det anledning att dra lärdom från Kina. Idrottsevenemang är verktyg som kan användas till både ont och gott. Det är vårt ansvar att fördöma brott mot de mänskliga rättigheterna och att stå upp mot de diktaturer som har helt andra mål än öppenhet.

Värderingsskillnaderna mellan Väst och främst den muslimska världen har blivit allt tydligare med globaliseringen och när kontaktytorna blivit flera. Behovet av en interkulturell dialog har vuxit sig starkare. Inte minst därför att alternativet kan innebära politiska motsättningar och konflikt. Så länge företrädare sitter ner tillsammans för att diskutera utveckling finns en grundläggande drivkraft till att lugn behålls.

Samarbete på internationell/global nivå är förvisso inte någon lätt uppgift. Exemplet på missuppfattningar och misstolkningar är många. När en svensk riksdagsdelegation tillsammans med den arabiska ambassadörsgruppen 2008 arrangerade en dag för demokrati, dialog och mänskliga rättigheter upprördes många riksdagsmän. En gästtalare krävde nämligen att man i svensk lagstiftning bör begränsa yttrandefriheten – för att inte kränka andra. Likaså anklagades Västvärlden för att ta mänskliga rättigheter som ursäkt för att lägga sig i andra länders nationella angelägenheter. Allt enligt samma mönster som återkommit i argumentationen som förs fram av radikala islamister.

Religionen har färgat samhällets lagar och normer liksom individens moraliska och etiska bedömningsgrunder. Religionen har historiskt skapat en homogenitet även i det svenska samhället som idag är på väg att ersättas med mångfald på snart sagt alla plan. Denna pluralism leder till ökande skillnader mellan olika grupper i samhället – särskilt invandrare som inte sällan upplever utanförskap. Samtidigt sätts de traditionella svenskarnas tolerans på prov genom att öppenhet och gränsdragningar ifrågasätts. I SOU 1999:9 uttrycks dilemmat på följande sätt: "... till exempel när företrädare för världsreligionerna hävdar att religionsfrihet ingalunda råder eftersom grundläggande handlingsmönster utifrån det för religionen självklara hamnat utanför det av svensk lag tillåtna".

Det finns gränser för vad ett samhälle kan acceptera i religionens namn. När rigida trostolkningar – av alla de slag och inriktningar – tillåts bestämma hur etiska regler ska tolkas är risken stor att jordmån skapas för brott mot mänskliga rättigheter. Religionsfrihet innebär att man kan välja fritt och bekänna sig till en religion utan att förföljas, stigmatiseras eller på något annat sätt behandlas annorlunda av medmänniskor eller samhälle. Denna frihet innebär också att man inte behöver bekänna sig till någon religion alls. Religionsfrihet innebär *inte* att en religion har tolkningsföreträde. Det är inte heller acceptabelt att i religionsfrihetens namn inskränka människors fri- och rättigheter. ■

Hitta rätt bland rättigheterna

Mänskliga rättigheter börjar och slutar med individen. Varje rättighet för den enskilde innebär en skyldighet för staten så som rättigheterna är reglerade bland annat i FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna; www.unhcr.ch/undh/lang/swd.

I Europa regleras rättigheterna i Europakonventionen och EU-fördrag som klaggör att den EU "bygger på principerna om frihet, demokrati och respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt på rättsstatsprincipen, vilka principer är gemensamma för medlemsstaterna"; <http://europa.eu/scadplus/leg/sv/lvb/r10110>.

I Sverige skyddas de mänskliga rättigheterna främst genom tre grundlagar; regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen; www.manskligarattigheter.gov.se.

Kartläggning av efterlevnaden

Freedom House kartlägger demokratins utbredning bl.a. genom årliga rapporter; www.freedomhouse.org. På regeringens hemsida finns utrikesdepartementets landrapporter med fakta om ekonomi, inrikes- och utrikespolitik; www.regeringen.se.

Vem följer vilka konventioner?

Raoul Wallenberg institutet är ett oberoende akademiskt center som främjar respekt för och efterlevnaden av mänskliga rättigheter genom forskning och utbildning. Institutet finansieras bl.a. med pengar från Sida. På www.rwi.lu.se finns en karta över hur mänskliga rättigheter respekteras, vilka länder som skrivit under FN:s olika konventioner, etc.

Milleniemålen

Världens länder enades år 2000 om åtta millenniemål. Målen innebär att fattigdom och hunger ska halveras till 2015. Dessutom är målet att alla barn vid den tidpunkten ska gå i grundskola och att barnadödligheten ska ha minska med två tredjedelar. Jämställdheten ska ha ökat och mödradödligheten minskat med tre fjärdedelar. Spridningen av hiv/aids, malaria och andra sjukdomar ska hejdas tills dess. En miljömässigt hållbar utveckling ska dessutom säkerställas och globalt samarbete ska ha resulterat i "ökat bistånd, rättvisa handelsregler och lättade skuldbördor i utvecklingsländerna"; www.un.org/millenniumgoals och www.milleniemaalen.se.

Globaliseringsrådet

Vad innebär globaliseringen för Sverige? För att få svar på denna fråga har den svenska regeringen inrättat ett Globaliseringsråd som består av personer från en rad samhällssektorer. Uppgiften är att analysera hur Sverige bäst rustas för att ta sig an framtidens utmaningar. Arbetet ska vara avslutat före riksdagsvalet 2010. Arbetet bedrivs genom expertrapporter, seminarier och debatter. Rådet ger ut ett nyhetsbrev som allmänheten kan prenumerera på; www.regeringen.se. ■

Mats Sander

är moderat riksdagsledamot sedan valet 2006. Han har militär bakgrund, som flygteknisk officer och lärare vid Militärhögskolan i Halmstad.

I Riksdagen är han engagerad i frågor som rör FN, Medelhavssamarbetet, mänskliga rättigheter, mm.

Han är ordförande i riksdagens delegation till den parlamentariska dimensionen av Barcelonaprocessen. Mats Sander är suppleant i utrikesutskottet.

Om mänskliga rättigheter

Sett över en längre tid råder det ingen tvekan om att utvecklingen i världen gått framåt vad avser demokratisering. Samtidigt ser vi ett tydligt samband mellan demokrati och en fungerande rättsstat samt ett ekonomiskt system med öppna internationella relationer och ökad respekt för mänskliga rättigheter.

En alltför frikostig utvidgning av begreppet mänskliga rättigheter är dock

tveksamt ur ett ideologiskt och politisk-praktiskt perspektiv och riskerar att urholka betydelsen och acceptansen av dessa rättigheter. Den fråga som bör ställas är om tilltro till och efterlevnad av de mänskliga rättigheterna ökar om definitionen av dessa renodlas? Detta är viktigt inte minst med tanke på att mänskliga rättigheter allt oftare motiverar humanitära men även militära interventioner.

Jarl Hjalmarson Stiftelsen

Jarl Hjalmarson Stiftelsen bildades 1994 och har till uppgift att främja samverkan och europeisk utveckling på frihetens, demokratins och marknadsekonomins grund. Detta sker genom upplysning och information till politiska partier och organisationer om demokrati och europeisk integration.

Verksamheten riktar sig i första hand till politiskt aktiva kvinnor, ungdomar och studenter, dvs. de som inom några år kommer att inneha betydelsefulla politiska positioner i sina respektive länder. Hjalmarson Stiftelsen arbetar främst genom utbildning. Stiftelsen är en moderaterna närstående organisation.

Jarl Hjalmarson Stiftelsen

Box 2080

103 12 Stockholm

Tel: 08-676 80 00

www.hjalmarsonstiftelsen.se/